

Jože (Josip) Plečnik

Projekti in realizacije na Hrvaškem

Projekti i realizacije u Hrvatskoj

Impresum:

Jože (Josip) Plečnik

Projekti in realizacije na Hrvaškem / Projekti in realizacije u Hrvatskoj
Ob 145 letnici rojstva in 60 letnici smrti / Povodom 145. godišnjice
rođenja i 60. godišnjice smrti

PRIREDILA

Polona Jurinić

RECENZENT

Igor Toš

PREVOD V HRVAŠČINO / PRIJEVOD TEKSTA NA HRVATSKI:
studentice slovenistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu
Ivona Horvat, Paulina Horvat, Andjela Jozić, Gloria Lončar,
Antonija Markić, Josipa Miličić, Kristina Mitrović, Hana
Rožanković i Sanja Stepušin

LEKTURA SLOVENSKEGA TEKSTA / LEKTURA SLOVENSKOGA TEKSTA
Nina Reindl

LEKTURA HRVAŠKEGA TEKSTA / LEKTURA HRVATSKOGA TEKSTA
Anita Peti-Stantić

PREPIS / PRIJEPIS

Agata Klinar Medaković

OBLIKOVANJE IN PRELOM / OBLIKOVANJE I PRIJELOM
Intergrafika

SLIKOVNI MATERIAL / SLIKOVNI MATERIJAL

Katalog z razstave MUO/Katalog izložbe MUO, Zagreb, 2000, avtor
teksta in kataloga/autor teksta i kataloga Vladimir Maleković
Knjižica Franjevački samostan i župa majka Božja Lurdska u
Zagrebu, Zagreb, 2017
Mrlja na obrazu grada, Damir Svoboda, Matica hrvatska, ogranak
Osijek, 2000
Župa Sv. Josipa na Trešnjevci u Zagrebu, Stjepan Kožul, Stjepan
Razum, Zagreb, 2012
Arhiv Plečnikove hiše, Ljubljana/Arhiv Plečnikove kuće, Ljubljana
Ninoslav Lah
Polona Jurinić

UREDNIK:

Darko Šonc

IZDAJATELJ / IZDAVAČ

Svet slovenske nacionalne manjšine Mesta Zagreb / Vijeće
slovenske nacionalne manjine Grada Zagreba

TISK / TISAK

Intergrafika TTŽ d.o.o., Bistranska 19, Zagreb

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000966213.
CIP – Kataložni zapis o publikaciji Narodna in univerzitetna
knjižnica, Zagreb

ISBN: 978-953-57783-6-3

© Copyright. Vijeće slovenske nacionalne manjine Grada
Zagreba / Svet slovenske nacionalne manjšine Mesta Zagreb,
2017. Sva prava pridržana / Vse pravice pridržane.

Niti jedan dio ove knjige ne može biti objavljen ili pretiskan bez
prethodne suglasnosti autora i nakladnika / Niti en del te knjige
ne sme biti objavljen ali pretiskan brez predhodne soglasnosti
avtorja in izdajatelja.

Zagreb, maj 2017/ svibanj 2017.

Jože (Josip) Plečnik

Projekti in realizacije na Hrvaškem
Projekti i realizacije u Hrvatskoj

Ob 145 letnici rojstva in 60 letnici smrti
Povodom 145. godišnjice rođenja i 60. godišnjice smrti

Priredila
Polona Jurinić

SADRŽAJ

1. UVODNO TUMAČENJE	6
2. PLEČNIKOV ŽIVOTNI PUT KAO UVOD U NJEGOVO DJELOVANJE U HRVATSKOJ	10
3. REALIZIRANI I NEDOVRŠENI PROJEKTI	26
3.1. SVETIŠTE MAJKE BOŽJE LURDSKE, ZAGREB, ZVONIMIROVA ULICA	26
3.2. SVETIŠTE SRCA ISUSOVA, OSIJEK (SRUŠENO)	34
3.3. VRTNI PAVILJON, BRIJUNI	44
4. NEREALIZIRANI PROJEKTI	54
4.1. CRKVA SV. JOSIPA, ZAGREB, TREŠNJEVKA	54
4.2. REKONSTRUKCIJA FRANJEVAČKE CRKVE, TRSAT, RIJEKA	62
4.3. ŠIRENJE CRKVE MAJKE BOŽJE SNJEŽNE I HODOČASNIČKOG KOMPLEKSA, MARIJA BISTRICA	66
4.4. PLEČNIK I DALMACIJA	70
4.5. STUDIJE ZA OLTARE U ZAGREBU	74
5. SVETIŠTE MAJKE BOŽJE LURDSKE, ZAGREB	76
6. ZAVRŠNA MISAO	82

VSEBINA

1. UVODNO POJASNILO	7
2. PLEČNIKOVA ŽIVLJENJSKA POT KOT UVOD V NJEGOVO DELOVANJE NA HRVAŠKEM	11
3. REALIZIRANI IN NEDOKONČANI PROJEKTI	27
3.1. SVETIŠČE MATERE BOŽJE LURŠKE, ZAGREB, ZVONIMIROVA ULICA	27
3.2. SVETIŠČE SRCA JEZUSOVEGA, OSIJEK (PORUŠENO)	35
3.3. VRTNI PAVILJON, BRIJONI	45
4. NEREALIZIRANI PROJEKTI	55
4.1. CERKEV SV. JOSIPA, ZAGREB, TREŠNJEVKA	55
4.2. REKONSTRUKCIJA FRANČIŠKANSKE CERKVE, TRSAT, REKA	63
4.3. RAZŠIRITEV CERKVE MATERE BOŽJE SNEŽNE IN ROMARSKEGA KOMPLEKSA, MARIJA BISTRICA	67
4.4. PLEČNIK IN DALMACIJA	71
4.5. ŠTUDIJE ZA OLTARJE V ZAGREBU	75
5. SVETIŠČE MATERE BOŽJE LURŠKE, ZAGREB	77
6. ZAKLJUČNA MISEL	83

1. UVODNO TUMAČENJE

Pred vama se nalazi knjižica o Joži Plečniku (1872-1957.) koju su objavili Vijeće slovenske nacionalne manjine Grada Zagreba i Kulturno-prosvjetno društvo Slovenski dom iz Zagreba u sjećanje na velikana europske arhitekture, Slovenca Jožu Plečnika, uz 145. obljetnicu njegova rođenja i 60. obljetnicu smrti. Knjižicu sam priredila prigodom tih dviju obljetnica detaljno se posvetivši samo Plečnikovim realiziranim i nerealiziranim projektima u Hrvatskoj. Životopis sam zasnovala na drugom poglavlju monografije *Jože Plečnik* autora Koste Strajnića pod naslovom „Život i rad Jože Plečnika“ (Križevci 1887 – Dubrovnik 1877.) iz 1920. godine koju je objavila nakladnička kuća Čelap i Popovac s 82 reprodukcije. Za tu je monografiju Plečnikov biograf dr. Peter Krečič napisao da je u slovenskoj kulturi imala „izuzetan psihološki utjecaj“. Radilo se, naime, o prvoj monografiji nekog slovenskog umjetnika objavljenoj u Hrvatskoj. Godine 1921. hrvatski je književnik Božo Lovrić u zagrebačkom časopisu „Suvremenik“ na 55-56. str. objavio esej o Plečniku u kojem oplemenjuje Strajnićeovu formalnu analizu Plečnikove arhitekture u kontekstu njegova karaktera, osobito naglašavajući njegov humanizam („... njemu je dobrota bila vodeća“), govoreći o tome da je svojom arhitekturom gradio „stanove ljudskosti“, a o Plečnikovim urbanističkim idejama kaže sljedeće: „Plečnik sanja o jednom velikom naselju u kojem bi svi ljudi bili zadovoljni i u kojem bi imali lijepe stanove i širok pogled na pejzaž.“ U ovoj sam se knjižici poslužila i podacima i

1. UVODNO POJASNILO

Pred vami se nahaja knjižica o Jožetu Plečniku (1872-1957), ki sta jo izdala Svet slovenske nacionalne manjšine Mesta Zagreb in KPD Slovenski dom iz Zagreba, v spomin na velikana evropske arhitekture, Slovenca Jožeta Plečnika, ob 145 letnici rojstva in 60 letnici smrti. Knjižico sem pripravila ob teh obletnicah, a sem se poglobila samo v njegove realizirane in nerealizirane projekte na Hrvaškem. Kot osnovo za njegov življenjepis sem uporabila II. poglavje Življenje in delo Jožeta Plečnika iz monografije *Jože Plečnik* avtorja Kosta Stranjića (Križevci 1887 – Dubrovnik 1977) iz leta 1920 katero je natisnila založniška hiša Čelap i Popovac z 82 reprodukcijami. Za to monografijo je Plečnikov biograf dr. Peter Krečič napisal, da je imela v slovenski kulturi »izjemen psihološki učinek.« To je bila namreč prva monografija o nekem slovenskem umetniku izdana na Hrvaškem. Leta 1921 je hrvaški književnik Božo Lovrić v zagrebškem časopisu »Savremenik« (Sodobnik) na str. 55-56 objavil esej o Plečniku v katerem oplemenjuje Strajnićevo formalno analizo Plečnikove arhitekture v kontekstu njegovega karakterja, kjer posebej poudarja njegov humanizem (»... njemu je dobrotla bila vodilo«), da je s svojo arhitekturo gradil »stanovanje človečnosti« a o Plečnikovih urbanističnih idejah: »Plečnik sanja o enem velikem naselju, kjer bi bili vsi ljudje zadovoljni in imeli lepo stanovanje in širok pogled na pokrajino.« V knjižici sem uporabila tudi podatke in slikovni material iz kataloga *Jože Plečnik – projekti i realizacije u Hrvatskoj 1909-1956*, ki

slikovnim materijalom iz kataloga *Jože Plečnik – projekti i realizacije u Hrvatskoj 1909-1956*. u izdanju *Muzeja za umjetnost i obrt* (MUO) u Zagrebu uz izložbu koja je bila otvorena od 6. do 30. lipnja 2000. godine kao reafirmacija Plečnikova stvaralaštva na primjeru obnove Hradčana u Pragu. Na toj je izložbi posebno prikazan odraz Plečnikove ingenioznosti u Hrvatskoj. Autor koncepcije, teksta i kataloga bio je Vladimir Maleković, tadašnji ravnatelj MUO-a.

Za opis Plečnikova projekta isusovačkog svetišta Srca Isusova u Osijeku kao polazište mi je služila knjiga autora Damira Svobode, novinara i publicista iz Osijeka (rođen 1953. godine u Zagrebu) *Mr-lja na obrazu grada* u izdanju *Matice hrvatske, ogranak Osijek*, 2000. godine.

Na gradnju i plan izgradnje crkve – bazilike sv. Josipa na Trešnjevci – prije nekoliko me godina upozorio tadašnji župnik Augustin Holi, koji mi je tada darovao dvije fotografije makete crkve koje su bile izložene na izložbi u MUO i monografiju *Župa Sv. Josipa na Trešnjevci, Zagreb* (2012.) autora Stjepana Kožula i Stjepana Razuma.

2017. godine franjevački samostan i župa Majke Božje Lurdske objavili su knjižicu koja mi je poslužila prilikom opisa kronologije izgradnje kripe i crkve.

Za posljednje Plečnikovo realizirano djelo, vrtni paviljon na Brijunima, poslužila sam se tekstom autora Lojze Gostiše i Damjana Prelovšeka objavljenim uz izložbu u Plečnikovoj kući u Ljubljani, koja je postavljena u Plečnikovoj godini 2017.

Polona Jurinić
Zagreb, svibanj 2017.

ga je izdal *Muzej za umjetnost i obrt* (MUO) v Zagrebu ob razstavi, ki se je odvijala od 6. do 30. junija 2000 kot reafirmacija Plečnikovega ustvarjanja na primeru obnove Hradčanov v Pragi. Na tej razstavi je bil posebej prikazan odsev Plečnikove ingenioznosti na Hrvaškem. Avtor koncepcije, teksta in kataloga je bil Vladimir Maleković, takratni ravnatelj MUO-a.

Pri opisu Plečnikovega projekta za jezuitsko svetišče Srca Jezusovega v Osijeku sem za osnovo imela knjigo avtorja Damirja Svobode, novinarja in publicista iz Osijeka (rojen 1953 v Zagrebu) *Mrlja na obrazu grada* (Madež na obrazu mesta), ki jo je izdala *Matica Hrvatske, ogranak Osijek* leta 2000.

O gradnji in planu izgradnje cerkve – bazilike Sv. Josipa na Trešnjevki - me je pred leti seznanil takratni župnik Augustin Holi ter mi ob tej priliki poklonil dve fotografiji makete cerkve, kateri sta bili razstavljeni na razstavi v MUO-u in monografijo *Župa Sv. Josipa na Trešnjevci*, Zagreb, Stjepan Kožul, Stjepan Razum, Zagreb 2012.

Leta 2017 sta frančiškanski samostan in župnija Matere Božje Lurške izdala knjižico, ki mi je bila osnova pri opisu kronologije izgradnje kripe te cerkve.

Za zadnje Plečnikovo realizirano delo, vrtni paviljon na Brijonih, sem uporabila pisano besedilo, ki je bilo izdano ob razstavi v Plečnikovi hiši v Ljubljani, postavljeni ob Plečnikovem letu 2017, avtorja besedila Lojze Gostiša in Damjan Prelovšek.

Polona Jurinić
Zagreb, maj 2017

2. PLEČNIKOV ŽIVOTNI PUT KAO UVOD U NJEGOVO DJELOVANJE U HRVATSKOJ

Opis Plečnikova životnoga puta pratila sam prema zapisima u monografiji hrvatskoga kritičara Koste Strajnića (1878-1977.) *Jože Plečnik i moderna arhitektura* iz 1920. godine, str. 11-19. To je bila prva monografija o slovenskom umjetniku koja je imala „poseban psihološki utjecaj“ (dr. Peter Krečič, Ljubljana).

Jože Plečnik rođen je 1872. godine, djetinjstvo je proveo u svojem rodnom gradu, Ljubljani. Plečnikov je otac imao stolarsku radionicu u kojoj se izrađivao namještaj za građane Ljubljane i za aristokraciju. Kad je završio osnovnu školu, roditelji su ga poslali u gimnaziju, u kojoj nije dugo izdržao, jer je više volio crtati i slikati, nego učiti gimnazijske predmete. Počeo je raditi u očevoj radionici, gdje je izučio stolarski zanat. Bio je vrlo sposoban za stolarski posao pa je u četrnaestoj godini dobio državnu potporu za usavršavanje u obrtničkoj školi u Grazu. Ondje je ostao četiri godine (od 1886. do 1890), upoznavši se s čitavom obrtničkom strukom. Taj ga je rad doveo do arhitekture, a jedan od profesora (Leopold Theyer, op. a. P. J.) primio ga je u svoj atelijer, gdje je počeo crtati arhitektonske nacрте. Ondje ga je upoznao vlasnik velikog bečkog zavoda za izvedbu interijera koji mu je ponudio mjesto crtača. Tako je u Beču počeo izrađivati nacрте za interijere u povijesnim stilovima koje je naručivala bečka aristokracija.

Na taj je način živio u stalnoj vezi s obrtnicima i radnicima te je vrlo brzo shvatio da je moderna industrija utemeljena u čistom

2. PLEČNIKOVA ŽIVLJENJSKA POT KOT UVOD V NJEGOVO DELOVANJE NA HRVAŠKEM

Opis Plečnikove življenjske poti sem sledila po zapisih v monografiji hrvaškega umetnostnega kritika Koste Strajnića (1878-1977) *Jože Plečnik i moderna arhitektura* iz leta 1920, str. 11-19. To je bila prva monografija o nekem slovenskem umetniku, ki je imela »poseben psihološki učinek« (dr. Peter Krečič, Ljubljana).

Jože Plečnik se je rodil leta 1872, otroštvo je preživel v svojem rojstnem mestu Ljubljani. Oče je imel mizarsko delavnico, v kateri se je izdelovalo pohištvo za ljubljanske stanovalce in aristokracijo. Ko je končal osnovno šolo, so ga starši poslali v gimnazijo, na kateri ni vzdržal dolgo, saj je raje risal in slikal kot pa se učil gimnazijskih predmetov. Začel je delati v očetovi delavnici, kjer se je izučil mizarske obrti. Bil je zelo sposoben za mizarsko delo ter je v štirinajstem letu dobil državno podporo, da bi se lahko izpopolnjeval na Obrtniški šoli v Gradcu, kjer je ostal štiri leta (od 1886 do 1890) in se tako seznanil z vso obrtniško stroko. To delo ga je pripeljalo do arhitekture in eden od profesorjev (Leopold Theyer, op. P. J.) ga sprejel v svoj atelje, kjer je začel risati arhitektonske načrte. V tem ateljeju ga je spoznal lastnik velikega dunajskega zavoda za izvedbo interjerjev ter mu ponudil mesto risarja. Tako je na Dunaju začel delati načrte za interjerje v zgodovinskih stilih, ki jih je naročala dunajska aristokracija.

Tako je živel v stalni vezi z obrtniki in delavci in je v kratkem času spoznal, da je moderna industrija zasnovana na samem merkan-

merkantilizmu bez ikakva cilja. Njegova se nježna duša tomu počela odupirati. Na različite je načine nastojao ublažiti svoju duboku bol. Počeo se intenzivno baviti umjetnošću, posjećivati muzeje, galerije i izložbe. Kad je otišao na izložbu u Künstlerhaus, na kojoj su bili izloženi i nacrti Otta Wagnera za novu berlinsku katedralu, ti su ga nacrti toliko oduševili, da je otišao Wagneru na Akademiju s molbom da ga primi u svoju školu.

U Wagnerovoj se školi upoznao s novim miljeom i novim ljudima punim mladenačkog idealizma. Vrlo je brzo napredovao u općem odjelu pa ga je Wagner ubrzo uzeo kao suradnika u svoj atelijer, gdje je tada izrađivao nacрте za bečku gradsku željeznicu. Plečnik se pod izravnim utjecajem velikog bečkog majstora počeo izvanredno razvijati. Koliko ga je taj veliki učitelj počeo cijeniti, vidjelo se po tome što mu je prepuštao svoje narudžbe. Kada je Austrijska obrtnička komora od Wagnera naručila da preuzme ukrašavanje jubilejne izložbe u bečkoj Rotondi (1897. godine), Wagner je preporučio Plečnika. Takva bi narudžba bila velika čast za svakoga umjetnika pa je zbog toga Plečnikov prvi javni nastup izazvao posebnu pozornost. Nедуго nakon toga za njegovo se ime čulo na natječaju za Gutenbergov spomenik u Beču (1898. godine). Dobio je prvu nagradu, premda su se za nagradu natjecali najbolji bečki kipari i arhitekti. Bečka kritika pisala je o njegovu radu kao o prvorazrednom umjetničkom događaju. Nažalost, nije došlo do realizacije projekta.

Kad je Plečnik s odličnom ocjenom završio arhitektonsku specijalku, 1898. mu je godine dodijeljena rimska cena (stipendija, op. a. P. J.) za studij u Italiji, gdje je ostao godinu dana osjetivši ondje prvi put radosti slobodnoga života, lutajući cijelom Italijom poput ptice. Kad se opio ljepotama talijanskoga juga, otišao je u Pariz, kamo ga je dovela ljepota francuskoga genija. Zatim se vratio u Beč, gdje je još dvije godine radio u Wagnerovu atelijeru. Počeo je raditi samostalno te je uredio svoj atelijer na bečkoj periferiji. Živio je samotno, a na-

Plečnikovi – za materjo in očetom stojijo: Jože, Andrej, Janez in Marija.

Plečniki – iza majke i oca stoje: Jože, Andrej, Janez i Marija:

Foto: dokumentacija MGML, Plečnikova zbirka.

tilizmu brez vsakršnega cilja. Temu se je njegova nežna duša začela upirati. Poskušal je na kakršenkoli način ublažiti svojo globoko bolečino. Začel se je intenzivno ukvarjati z umetnostjo, obiskovati muzeje, galerije in razstave. Ko je obiskal razstavo v Künstlerhausu, kjer so bili razstavljeni tudi načrti Otta Wagnerja za novo berlinsko katedralo, so ga ti tako navdušili, da je odšel k Wagnerju na Akademijo s prošnjo, da ga sprejme v svojo šolo.

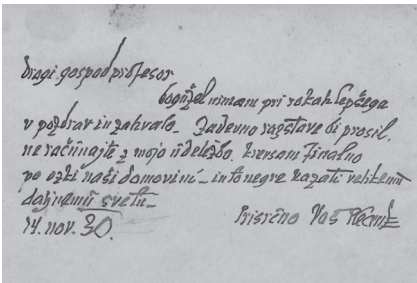
V Wagnerjevi šoli se je seznanil z novim miljejem in novimi ljudmi, ki so bili polni mladostnega idealizma. Zelo hitro je napredoval v splošnem oddelku in kmalu ga je Wagner vzel za sodelavca v svoj atelje, kjer je takrat delal načrte za dunajsko mestno železnico. Plečnik se je pod neposrednim vplivom velikega dunajskega mojstra začel neverjetno razvijati. Koliko ga je ta veliki učitelj začel ceniti se je videlo po tem, da mu je prepuščal svoja naročila. Ko je Avstrijska obrtniška zbornica naročila od Wagnerja, da prevzame dekoracijo jubilejne razstave v dunajski Rotundi (leta 1897), je Wagner priporočil Plečnika. Tako naročilo bi bilo velika čast za vsakega umetnika in tako je Plečnikov prvi javni nastop dosegel posebno pozornost. Nedorolgo za tem se je slišalo za njegovo ime pri natečaju za Gutenbergov spomenik na Dunaju (leta 1898). Dobil je prvo nagrado, čeprav so se za nagrado potegovali najboljši dunajski kiparji in arhitekti. Dunajska kritika je pisala o njegovem delu kot umetniškem dogodku prve vrste. Žal do realizacije projekta ni prišlo.

Ko je Plečnik z odlično oceno končal arhitektonsko specialko, mu je bila dodeljena rimska cena (štipendija, leta 1898, op. P. J.) za študij v Italiji, kjer je ostal eno leto in tam prvič občutil radosti svobodnega življenja in kot ptica letal po celi Italiji. Ko se je napil lepot italijanskega juga, je odšel v Pariz, kamor ga je ponesla lepota francoskega genija.

Nato se je vrnil na Dunaj, kjer je še dve leti delal v Wagnerjevem ateljeju. Začel je delati samostojno, uredil si je svoj atelje na dunajski periferiji. Živel je samotno, a naročila so bila tako redka, da se je

Plečnikova delovna miza (v Plečnikovi hiši).
Plečnikov radni stol (u Plečnikovej kući). Foto. P. J.
Plečnikov rokopis s podpisom.

Plečnikov rokopis s potpisom. Foto: dokumentacija
MGML, Plečnikova zbirka.

rudžbe su bile tako rijetke, da se jedva izdržavao, jer svoju umjetnost nije želio dati u službu gruboga industrijalizma.

Arhitekturu je shvaćao kao svoju unutarnju potrebu, pokazujući veću srodnost sa starim kršćanskim majstorima, nego s modernim arhitektima, koji su težili karijerama i vanjskom bogatstvu. Pod utjecajem svoga oca i kršćanske ljubavi svoje majke, već je u mladosti naučio skromno živjeti i pošteno raditi. Radio je samo ono što nije imalo nikakve veze s modernim kapitalističkim poduzećima. Najviše je volio izrađivati nacрте za obiteljske kuće. Njegov je cilj bio pomoći svakom čovjeku da živi prije svega higijenski i udobno. Uredio je i nekoliko izložbi u bečkoj secesiji, od kojih je uređenje izložbe francuskoga slikara Carriera bila prava umjetnička senzacija. Iz tog je razdoblja najznačajniji projekt Zaherlova kuća, trgovina i kuća za najam.

Nakon tog projekta počeo se baviti religioznom umjetnošću. Izrađivao je nacрте za crkve, kapele, oltare, nadgrobne spomenike. Budući da nije imao smisla za materijalističke gradske navike, živio je život srednjovjekovnih redovnika koji su u umjetnosti našli svoju posljednju utjehu. Plečnik je rođen u državi u kojoj je religija bila duhovna potreba i u kojoj se crkva shvaćala kao mjesto na kojem se može dosegnuti povezanost s nečim što je više, nadzemaljsko, udaljeno od svakodnevnih briga. On je u crkvenoj arhitekturi našao sredstvo kojim je mogao izraziti svoje religiozno nadahnuće. Iako je bio oduševljen starim kršćanskim bazilikama, došao je do spoznaje da se u novo doba mogu graditi samo crkve koje služe suvremenim potrebama. Kad je Plečnik završio nacрте za bečku Crkvu sv. Duha (crkva je zbog nedostatka materijalnih sredstava samo djelomično realizirana – kripta, op. a. P. J.) 1911. je godine po preporuci Jana Kotěre, vodeće osobnosti češke moderne arhitekture, dobio poziv da preuzme mjesto profesora na Umjetničkoj obrtničkoj školi u Pragu. Premda se do tada bio navikao na samotnjački život, prihvatio je bratski poziv kulturnih Čeha. Vjerovao je da će se u njihovoj sredini

komaj preživeljal, saj svoje umetnosti ni želel dati v službo grobega industrializma.

Arhitekturo je razumel kot svojo notranjo potrebo, pokazal je večjo sorodnost s starimi krščanskimi mojstri kot z modernimi arhitekti, ki so težili za karierami in zunanjem bogastvu.

Pod vplivom svojega očeta in krščanske ljubezni svoje matere, se je že v mladosti naučil skromno živeti in pošteno delati. Delal je samo tisto, kar ni imelo nikakršne veze z modernimi kapitalističnimi podjetji. Najraje je delal načrte za družinske hiše. Njegov cilj je bil pomagati vsakemu človeku, da živi predvsem higijensko in udobno. Uredil je tudi nekoliko razstav v dunajski secesiji, od katerih je bila ureditev razstave francoskega slikarja Carrierja prava umetniška senzacija. Iz tega obdobja je najpomembnejši projekt Zaherlova hiša, ki je bila trgovinska in najemniška hiša.

Po tem projektu se je začel ukvarjati z religiozno umetnostjo. Delal je načrte za cerkve, kapele, oltarje, nagrobne spomenike. Ker ni imel smisla za materialistične mestne navade, je živel življenje srednjeveškega meniha, ki so v umetnosti našli svojo zadnjo uteho.

Plečnik je bil rojen v deželi, kjer je bila religija duševna potreba in kjer se je cerkev razumela kot mesto, v katerem se lahko doseže povezava z nečim kar je višje, nadzemeljsko in daleč od vsakdanjih skrbi. On je v cerkveni arhitekturi našel sredstvo, s katerim je lahko izrazil svoj religiozni navdih. Čeprav se je navduševal ob starih krščanskih bazilikah, je prišel do spoznanja, da se v novi dobi lahko gradijo samo cerkve, ki služijo sodobnim potrebam.

Ko je Plečnik končal načrte za dunajsko cerkev Sv. Duha (cerkev je le delno realizirana – kripta, zaradi pomanjkanja materialnih sredstev, op. P. J.) je leta 1911 po priporočilu Jana Kotěre, vodji češke moderne arhitekture, dobil povabilo, da prevzame mesto profesorja na Umetniški obrtni šoli v Pragi. Čeprav je bil do tedaj navajen samotarskega življenja, je le sprejel bratsko povabilo kulturnih Čehov. Verjel je, da se

umiriti njegova slavenska duša koja je u Beču toliko patila. U češkoj je metropoli našao iskrene prijatelje među mladim i starim arhitektima. Češki umjetnički časopisi redovito su objavljivali reprodukcije njegovih djela koja su opisivana u člancima u kojima se veličala njegova slavenska umjetnost. Svojom simpatičnom pojavom koja je podsjećala na fizionomiju Dostojevskog i širokom slavenskom ljubavlju za „sve što živi i pati”, svojim je učenicima postao nedosežan uzor.

Nakon što je postao profesor, toliko se predao svom pozivu, da je sve sposobnosti žrtvovao samo za odgoj mladih. Živio je i radio, kao i stvarao, samo za učenike, ne uzimajući nikakve narudžbe. Koliko su se cijenile njegove pedagoške sposobnosti, dokazuje činjenica da ga je 1913. godine profesorski kolegij bečke Akademije triput jednoglasno izabrao za nasljednika Otta Wagnera, iako to austrijsko ministarstvo nije željelo potvrditi (i to osobno prijestolonasljednik Franjo Ferdinand, koji je imao ingerenciju nad kulturom i nije želio na to mjesto postaviti Slovenca - od 1912. do 1914. godine, op. a. P.J.). Iako su mu bečki službeni krugovi priznavali znanje dostojno Wagnera, njihova šovinistička ambicija nije dozvolila da se tako važna katedra povjeri Slovencu. Dobio je ponudu za mjesto u nekoj visokoj školi u Njemačkoj, ali ju je odbio želeći ostati odan Česima. Česi su mu se odužili izabравši ga za profesora na svojoj Akademiji (1920. godine).

U svakom slučaju, njegov je rad veoma opsežan. Taj rad nije vidljiv u arhitekturi velikih kuća i reprezentativnih palača, nego u nacrtima jednostavnih obiteljskih kuća, lijepih vila s vrtovima, udobnih interijera, u praktičnom pokuštvu i dekorativnom nakitu, a posebno u nacrtima skromnih crkava, nježnih kapela, živopisnih oltara, nadgrobnih spomenika, zaobljenih stupova. U sve je nacрте profane i religiozne arhitekture unio čitav svoj duh i svu svoju dušu. Oni nisu bili samo proizvod njegove bogate mašte, nego i iskrene pobožnosti. Ta je njegova pobožnost sasvim slovenski obilježena specifičnim duhom dobrote, nježnosti i oprosta. Neovisno o eventualnom utjecaju

bo v njihovi sredini umirila njegova slovanska duša, ki je na Dunaju tako trpela. V češki metropoli je našel iskrene prijatelje med mladimi in starimi arhitekti. Češke umetniške revije so redno objavljale reprodukcije njegovih del opisanih s članki, v katerih se je veličala njegova slovanska umetnost. S svojo simpatično pojavo, ki je spominjala na fizionomijo Dostojevskega, in široko slovansko ljubeznijo za »vse kar živi in trpi«, je postal svojim dijakom nedosežen vzor.

Ko je postal profesor se je tako predal svojemu poklicu, da je vse sposobnosti žrtvoval samo za vzgojo mladih. Živel je in delal ter ustvarjal samo za dijake in ni sprejemal nobenih naročil. Kako so se cenile njegove pedagoške lastnosti dokazuje dejstvo, da ga je leta 1913 profesorski kolegij dunajske Akademije enoglasno trikrat izbral za naslednika Otta Wagnerja, čeprav tega ni hotelo potrditi avstrijsko ministrstvo (osebno tudi prestolonaslednik Franz Ferdinand, ki je imel ingerenco nad kulturo in ni hotel postaviti Slovencev na to mesto – leta 1912 do 1914, op. P. J.). Čeprav so mu dunajski službeni krogi priznavali znanje dostojno Wagnerja, njihova šovinistična ambicija ni dovolila, da se taka pomembna katedra zaupa Slovencu. Dobil je ponudbo za mesto na neki visoki šoli v Nemčiji, a jo je odklonil, ker je hotel ostati zvest Čehom. Čehi so se mu oddolžili tako, da so ga izbrali za profesorja na svoji Akademiji (leta 1920).

Vsekakor je njegovo delo zelo obilno. Ono se ne izražava v arhitekturi velikih hiš in v reprezentativnih palačah, ampak v načrtih enostavnih družinskih hiš, estetičnih vilah z vrta, udobnih interjerjih, praktičnem pohištvu, dekorativnem nakitu, posebno pa v načrtih skromnih cerkev, nežnih kapel, živopisnih oltarjev, nagrobnih spomenikov, zaobljenih stebrov. V vse načrte profane in religiozne arhitekture je vnesel svoj celoten duh in vso svojo dušo. Oni so produkt ne samo njegove bogate domišljije, ampak tudi iskrene pobožnosti. Ta njegova pobožnost ima čisto slovensko znamenje, izkazan duh dobrote, nežnosti in odpuščenja.

Jože Plečnik s profesorjem Ottom Wagnerjem in sodelavci, Dunaj, 1898.

Jože Plečnik s profesorom Ottom Wagnerom i suradnicima, Beč, 1898.

Foto: dokumentacija MGML, Plečnikova zbirka.

Portret Jožeta Plečnika.

Portret Jože Plečnika.

Foto: dokumentacija MGML, Plečnikova zbirka.

Plečnikova hiša pred adaptacijo.

Plečnikova kuća prije uredjenja.

Foto: dokumentacija MGML, Plečnikova zbirka.

Wagnerove ličnosti, Plečnik je došao do svoga umjetničkog izraza. Njegova je umjetnost kristalno jasna i duboko iskrena. Koliko je ona daleko od raznih artističkih formula, najbolje govore riječi iz jednog od njegovih razgovora: „Želim vam, prijatelji, naglasiti da se moj arhitektonski poziv uglavnom ne razlikuje od poziva svakog poštenog radnika, bio on stolar ili postolar. Kao i oni, i ja želim prije svega biti koristan čovjeku. Kad sam radio nacрте za kuće koje su naručivali bogataši, uvijek sam se trudio da moja arhitektura pridonese udobnosti stanovanja - ne samo bogataške obitelji, nego i njezinoga zadnjeg slugе. Moja mi savjest nikada nije dopuštala da zaboravim patnju i teškoće prezrenih i poniženih. Zbog toga sam u svojim nacртima posvećivao pažnju i blagovaonicama, salonima, glazbenim dvoranama, ali i kuhinjama, sobama za sluškinje i vratarnicama. Osjećajući iskrenu ljubav prema bližnjem, uvijek sam stremio tomu da se što je više moguće približim visokom cilju: postati čovjek u najpotpunijem smislu te riječi.” Tako je pisao Kosta Strajnić.

Veze Jože Plečnika s hrvatskim kulturnim krugom sežu u godine prije Prvog svjetskog rata, a povezane su s Pragom. Znameniti hrvatski kipar Ivan Meštrović i kritičar Kosta Strajnić pokušali su ga pridobiti za ideju jugoslavenske nacionalne umjetnosti i za akciju osnivanja jugoslavenske države. U siječnju 1920. godine zagrebačka ga je Kraljevska akademija za umjetnost i umjetni obrt predložila za stalnog predavača. Plečnik tu ponudu nije prihvatio jer mu je istovremeno ponuđeno mjesto na odsjeku za arhitekturu ljubljanskog Sveučilišta. 1920. godine Plečnik je postao profesor na Tehničkom fakultetu u Ljubljani. Tako se priklonio Pragu i Ljubljani, iako se uloga Zagreba u njegovoj biografiji nije smanjila. U to mu je vrijeme isto tako povjerena obnova praškog dvorca Hradčani za rezidenciju češkog predsjednika republike. Tako su se praški i ljubljanski opusi stvaralački dopunjavali. Rana ljubljanska djela u početku su bila vezana uz crkvene narudžbe. Kasnije su došle

Neodvisno od možnega vpliva Wagnerjeve osebnosti je prišel do svojega umetniškega izraza. Njegova umetnost je kristalno jasna in globoko iskrena. Koliko je ona daleč od raznih artističnih formul najboljše kažejo besede iz enega od njegovih pogovorov:

»Želim vam, prijatelji, poudariti, da se moj arhitekturni poklic, v glavnem ne razlikuje od poklica vsakega poštenega delavca, bil on mizar ali čevljar. Kot oni, tudi jaz hočem, da sem v prvi vrsti koristen človeku. Ko delam načrte za hiše, ki so jih naročevali bogataši, sem se jaz vedno prizadeval, da moja arhitektura prinaša udobnosti stanovanja – ne samo bogataški družini ampak tudi njegovemu zadnjemu služabniku. Moja mi vest nikoli ni dopuščala, da pozabim trpljenje in težave preziranih in ponižanih. Zaradi tega sem v svojih načrtih hiš posvečal pozornost tako jedilnicam, salonom, glasbenim dvoranam kot kuhinjam, sobam za služkinje in vratarskim ložam. Čuteči iskreno ljubezen do bližnjega, sem vedno strmel, da se čim bolj približam visokemu cilju: postati človek v najpopolnejšem smislu besede.« Tako je pisal Kosta Strajnić.

Stiki Jožeta Plečnika s hrvaškim kulturnim krogom sežejo v leta pred prvo svetovno vojno in so povezani s Prago. Znameniti hrvaški kipar Ivan Meštrović in kritik Kosta Strajnić sta ga poskušala pridobiti za idejo jugoslovanske nacionalne umetnosti in za akcijo ustanovitve jugoslovanske države. Januarja leta 1920 ga je zagrebška Kraljevska akademija za umetnost in umetno obrt predlagala za stalnega predavatelja. Plečnik te ponudbe ni sprejel, ker mu je istočasno bilo ponujeno mesto na oddelku za arhitekturo ljubljanske Univerze. Leta 1920 je Plečnik postal profesor na Tehnični fakulteti v Ljubljani. Tako se je priklonil Pragi in Ljubljani, čeprav vloga Zagreba v njegovi biografiji ni bila zmanjšana. Istočasno mu je bila zaupana prenova praškega gradu Hradčani za rezidenco češkega predsednika republike. Tako so se praški in ljubljanski opusi ustvarjalno dopolnjevali. Zgodnja ljubljanska dela so bila v začetku v zvezi s cerkvenimi naročili. Pozneje

narudžbe za ustanove, adaptacije i novogradnje. Pri kraju dvadesetih godina dvadesetog stoljeća dobiva narudžbe za javne objekte. Sva su ta djela bila u skladu s njegovim urbanističkim projektima u Ljubljani.

Bez Plečnika ne bi bilo slovenske prijestolnice kakvu danas poznajemo. Među zgradama se ističu Narodna i sveučilišna knjižnica, Ljubljanske tržnice, grobljanski kompleks Žale, središnji stadion, brana na rijeci, Tromostovlje, Čevljarski most (Postolarski most), uređenje Križanki i memorijalnog parka Navje, uređenje korita Ljubljanice, posebice Trnovskog pristaništa. Kao sakralni arhitekt stvorio je vječne tvorevine: Crkvu sv. Franje Asiškog u Šiški, Crkvu sv. Braće Ćirila i Metoda u Bežigradu, Crkvu Gospodinova uznesenja u Bogojini, Crkvu sv. Mihaela na Ljubljanskom barju...

Nakon Drugog svjetskog rata posvećuje se prije svega narudžbama za spomenike i adaptacije crkava. Prilikom oblikovanja spomenika NOB-u radio je na svoj način. Kao primjer navodim spomenik NOB-u u općini Gorje, koji možemo gledati kao rozetu gotske crkve s figurom Marije, ili kao rozetu partizanske zvijezde sa žalujućom partizankom.

U brojnim su kutcima u manjim mjestima po čitavoj Sloveniji posijani njegovi stvaralački biseri. Nakon njegova odlaska iz Beča, europska likovna kritika prestala se baviti Plečnikom, no slovenska i jugoslavenska kritika i dalje su pisale o njemu, a djelomično i češka. Opsegom i kvalitetom svoga opusa Plečnik se ubraja u samu srž novije slovenske, a svojim ranim djelima u vrh europske arhitekture. Djelima nastalim u zrelim godinama postaje znameniti predstavnik tzv. druge linije modernista, koja je povijesnu tradiciju nastojala ujediniti s modernim oblikovnim i tehnološkim dostignućima. Plečnik je preminuo u svom rodnom gradu 7. siječnja 1957. godine.

Na 60. godišnjicu Plečnikove smrti ljubljanski je metropolit Stanislav Zore napisao: „Slavite hvalevrijedno sjećanje na izvanrednog

so se začela naročila za ustanove, adaptacije in novogradnje. Pri koncu dvajsetih let dvajsetega stoletja dobiva naročila za javne objekte. Vsa ta dela so se ujemala z njegovimi urbanističnimi projekti Ljubljane.

Brez Plečnika ne bi bilo slovenske prestolnice, kakršno poznamo danes. Med stavbami izstopajo Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljanske tržnice, pokopališki kompleks Žale, centralni stadion, rečna zapornica, Tromostovje, Čevljarški most, ureditev Križank in spominskega parka Navje, ureditev korita Ljubljanice, posebno Trnovski pristan.

Kot sakralni arhitekt je ustvaril večne stvaritve: cerkev Sv. Frančiška Ašiškega v Šiški, Sv. bratov Cirila in Metoda za Bežigradom, Gospodovega vnebohoda v Bogojini, Sv. Mihaela na Ljubljanskem barju...

Po drugi svetovni vojni se posveča predvsem naročilom za spomenike in adaptacije cerkev. Pri oblikovanju spomenikov NOB je šel po svoji poti. Kot primer navajam spomenik NOB v Gorjah, ki ga lahko gledamo kot rozeto gotske cerkve s figuro Marije, ali kot rozeto partizanske zvezde z žalujočo partizansko ženo.

Številni koticiki manjših krajev po celi Sloveniji so posejani z njegovimi ustvarjalnimi biseri.

S Plečnikom se je po njegovem odhodu z Dunaja prenehala ukvarjati evropska likovna kritika, a o njemu je vseeno pisala slovenska in jugoslovanska kritika, delno tudi češka.

Z obsegom in predvsem s kvaliteto svojega opusa se Plečnik uvršča v središče novejšje slovenske arhitekture, a s svojimi zgodnjimi deli v vrh evropske arhitekture. Z deli, nastalimi v zrelih letih, postane znamenit predstavnik ti. druge linije modernistov, katera poskuša zgodovinsko tradicijo združiti z modernimi oblikovnimi in tehnološkimi dosežki.

Plečnik je umrl v svojem rojstnem mestu 7. januarja 1957.

Ob 60. letnici Plečnikove smrti je ljubljanski metropolit Stanislav Zore zapisal: »Obhajajte hvaležen spomin na izrednega občudovalca

ljubitelja i tvorca Ljepote koja je odraz veličanstva Boga samoga te put k njemu i začetniku sve ljepote.“

Jože Plečnik jednom je rekao da je »već poganski čovjek posvetio prvu umjetnost svojim bogovima«. Tako je i Plečnik svojim opsežnim sakralnim opusom ucrtao tragove u Austriji, Češkoj, Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji. Bio je jedan od rijetkih koji su se u 20. stoljeću posvetili sakralnoj arhitekturi i koji se zalagao za ideju »da je samo sakralna arhitektura prava arhitektura jer umjetnost uzdiže čovjeka prema Bogu« (citat iz kolumne Romane Kocjančič, *Jože Plečnik – veliki poeta sakralne arhitekture*, 8. 1. 2017).

Njegov rad i pogledi na život u svakom su slučaju bili temelj za početak postupka proglašenja Plečnika blaženim.

in snovalca Lepote, ki je odsev veličanstva Boga samega in pot k njemu in začetniku vse lepote.«

Jože Plečnik je nekoč dejal, da je »že poganski človek posvečal prvo umetnost svojim bogovom.« Tako je tudi Plečnik s svojim obsežnim sakralnim opusom zarisal sledove v Avstriji, na Češkem, v Srbiji, na Hrvaškem in v Sloveniji. Bil je eden redkih, ki so se v 20. st. posvečali arhitekturi svetega in se zavzemal za idejo, »da je prava arhitektura samo sakralna, ker umetnost dviga človeka k Bogu.« (citat iz kolumne Romane Kocjančič, Jože Plečnik – veliki poet sakralne arhitekture, 8.1.2017).

Njegovo delo in njegovi življenjski nazori so vsekakor bili osnova, da se je začel postopek za razglasitev Plečnika za blaženega.

3. REALIZIRANI I NEDOVRŠENI PROJEKTI

3.1. SVETIŠTE MAJKE BOŽJE LURDSKE, ZAGREB, ZVONIMIROVA ULICA

Pripreme za gradnju svetišta

Početakom 1933. godine osnovan je *Promicateljski odbor* na čelu s vlč. J. Lončarićem i pod pokroviteljstvom zagrebačkog nadbiskupa A. Stepinca. Odbor je poslao proglas vjernicima da pomognu izgraditi »opće hrvatsko zavjetno svetište Majke Božje Lurdske«. Provincijal Gravić se posredovanjem kipara Ivana Meštrovića povezoao s arhitektom Jožom Plečnikom iz Ljubljane. On je besplatno počeo izrađivati nacрте za novu crkvu.

20. kolovoza 1934. godine „L'Alliance Catholique“ iz Lourdesa poslala je kip Majke Božje Lurdske koji se danas nalazi u kapeli samostana u Koturaškoj ulici. 28. kolovoza Plečnik je izradio idejnu skicu za buduće svetište.

U izlogu Bothe i Ehrmanna u Ilici u Zagrebu od 4. do 8. veljače bila je izložena zastava Majke Božje Lurdske, a 13. i 14. u izlogu trgovine Tivar u Vlaškoj ulici te konačno 15. i 16. u samom svetištu. Nacrte za zastavu izradila je umjetnica Zenaida Bandur. Zastava je blagoslovljena 17. veljače na dan proslave Majke Božje Lurdske. Gradsko je poglavarstvo 17. rujna 1935. odobrilo Plečnikov nacrt, a 16. prosinca predana je molba Gradskom poglavarstvu za gradnju nove crkve.

3. REALIZIRANI IN NEDOKONČANI PROJEKTI

3.1. SVETIŠČE MATERE BOŽJE LURŠKE, ZAGREB, ZVONIMIROVA ULICA

Priprave za gradnjo svetišča

V začetku leta 1933 je bil ustanovljen *Promicateljski odbor* na čelu z vlč. J. Lončarićem in pod pokroviteljstvom zagrebškega nadškofa A. Stepinca. Odbor je poslal razglas vernikom, da pomagajo zgraditi »splošno hrvaško zaobljubljeno svetišče Matere Božje Lurške«. S posredovanjem kiparja Ivana Meštrovića se je provincial Grabić povezal z arhitektom Jožetom Plečnikom iz Ljubljane. On se je brezplačno lotil izdelave načrtov za novo cerkev.

20. avgusta 1934 je »L'Alliance Catholique« iz Lurda poslala kip Matere Božje Lurške, ki se danes nahaja v kapeli samostana v Koturški ulici. 28. avgusta je Plečnik izdelal idejno skico za bodoče svetišče.

V izložbi Bothe in Ehrmann v Ilici v Zagrebu je bila od 4. do 8. februarja razstavljena zastava Matere Božje Lurške, 13. in 14. v izložbi trgovine Tivar v Vlaški ulici ter končno 15. in 16. v svetišču. Načrte za zastavo je izdelala umetnica Zenaida Bandur. Zastava je bila blagoslovljena 17. februarja na dan proslave Matere Božje Lurške. Mestno poglavarstvo je 17. septembra 1935 odobrilo Plečnikov načrt, a 16. decembra je predana prošnja za gradnjo nove cerkve Mestnemu poglavarstvu.

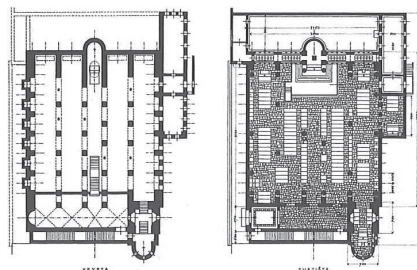
Kamen temeljac blagoslovio je pomoćni zagrebački nadbiskup, koadjutor A. Stepinac, 25. ožujka 1936. za vrijeme gradonačelnika Rudolfa Erbera, provincijala fra Stanka Petrova i gvardijana fra Petra Grabića. Uz ugledne goste, toj je svečanosti nazočilo i oko 25.000 vjernika(!).

Povelju, zazidanu u kamen temeljac, izradila je Olga Hecker, a potpisalo ju je 30 kumova.

Izgradnja svetišta

Plečnikova zamisao svetišta bila je veličanstvena, pa čak i odvažna. Crkva je trebala biti izgrađena u dva dijela: kriptu i gornja crkva. Taj je projekt nastao za vrijeme Plečnikova zrelog razdoblja u kojem je elemente starije arhitekture ujedinio s novim oblicima koji želju za monumentalnošću nastalu na bečkoj secesiji povezuju s intimnim zadovoljstvom. Te su se značajke odrazile i u kripti, a još više u nedovršenoj gornjoj crkvi.

Za izgradnju svetišta prihvaćena je ponuda tvrtke Greiner i Franz iz Zagreba. S obzirom na to da se Plečnik iz ljubavi prema Majki Božjoj Lurdskoj odrekao novčane nagrade za nacрте, moglo se započeti s izgradnjom kripe 23. lipnja 1937. godine. 24. listopada 1937. godine nadbiskup Stepinac blagoslovio je izgrađeni dio kripe. Veliki oltar izradio je Alojz Vodnik iz Ljubljane po Plečnikovu nacrtu. U procesiji je sudjelovalo preko 10.000 vjernika. Kiparica Mila Wood (Ljudmila Wodsedalek) izradila je reljef „Isus ozdravlja kćer Jairovu“. 11. veljače svetište je posjetilo oko 50.000 vjernika. 31. svibnja u kripti je održano prvo proštenje. Iste je godine u Ljubljani po Plečnikovim nacrtima izrađena pokaznica, dar nepoznate osobe. U travnju 1939. godine stolarska je radionica Janka Stengla započela drvom oblagati strop kripe. Klupe je izradio stolar Stanko Kelemen. 29. srpnja ne-

Svetišće MB Lurške: Tloris kripe, pritičje.
Svetišće MB Lurdske: Tlocrt kripe, prizemlje.

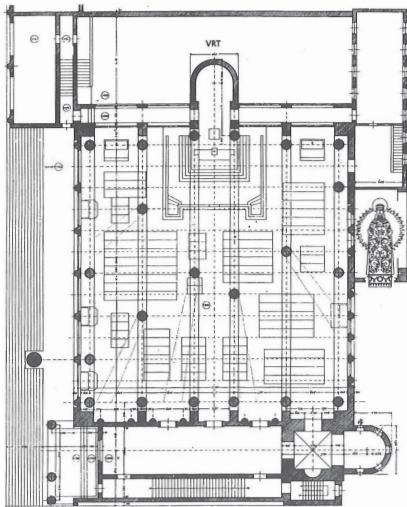
Blagoslov temeljnega kamna je opravil pomožni zagrebški nadškof, koadjutor A. Stepinac, 25. marca 1936 za časa župana Rudolfa Erbera, provinciala fra Stanka Petrova in gvardijana fra Petra Grabića. Tej svečanosti je prisostvovalo med uglednimi gosti tudi okoli 25000 vernikov(!).

Poveljo, zazidano v temeljni kamen, je izdelala Olga Hecker, a podpisalo jo je 30 botrov.

Gradnja svetišča

Plečnikova zamisel svetišča je bila veličastna, mogoče celo drzna. Cerkev bi se zgradila v dveh delih: kripte in zgornje cerkve. Ta projekt je nastal v času Plečnikovega zrelega obdobja, ko je on združeval elemente starejše arhitekture z novimi oblikami, ki povezujejo željo za močnejšo, vzklilo na dunajski secesiji, z intimnim zadovoljstvom. Te lastnosti so se odrazile tudi v kriпти, a še bolj v neizvedeni zgornji cerkvi.

Za gradnjo svetišča je bila sprejeta ponudba podjetja Greiner in Franz iz Zagreba. Ker se je Plečnik iz ljubezni do Matere Božje Lurške odpovedal denarne nagrade za načrte, je lahko prišlo do izgradnje kripte 23. junija 1936. 24. oktobra 1937 leta je nadškof Stepinac posvetil izgrajeni del kripte. Veliki oltar je izdelal Alojz Vodnik iz Ljubljane po Plečnikovem načrtu. V procesiji je sodelovalo preko 10000 vernikov. Kiparka Mila Wood (Ljudmila Wodsedalek) je izdelala relief »Jezus ozdravlja hčer Jairovo«. 11. februarja je svetišče obiskalo okoli 50000 vernikov. 31. maja je bilo v kriпти prvo proštenje. Istega leta je po načrtih Plečnika izdelana v Ljubljani monštranca, dar neznane osebe. Aprila leta 1939 je mizarska delavnica Janka Stengla začela oblagati z lesom strop kripte. Klopi je izdelal mizar Stanko Kelemen. 29. julija 1939 je neznana oseba dala izdelati oltar Srca Jezusovega. 8. decembra 1941 je bil posvečen oltar Matere Božje

Tloris cerkve.
Tlocrt crkve.

poznata je osoba dala izraditi oltar Srca Isusova. 8. prosinca 1941. godine posvećen je oltar Majke Božje Lurdske. 24. 5. 1942. godine u kripti je postavljen mramorni stup za vječno svjetlo. Postavljena su i prva dva masivna svijećnjaka te dva manja po Plečnikovim nacrtima.

Krajem 1942. godine iznad cijele kripe postavljen je krov. U dvorištu je dograđena sakristija. Uređeno je stubište koje se spuštalo u pretprostor, iz kojeg se kroz troja vrata ulazilo u kriptu.

23. siječnja 1955. godine postavljene su orgulje, koje je izradio slovenski majstor Franc Jenko i za koje je upotrijebljen materijal starih orgulja iz Zaostroga iz 18. stoljeća.

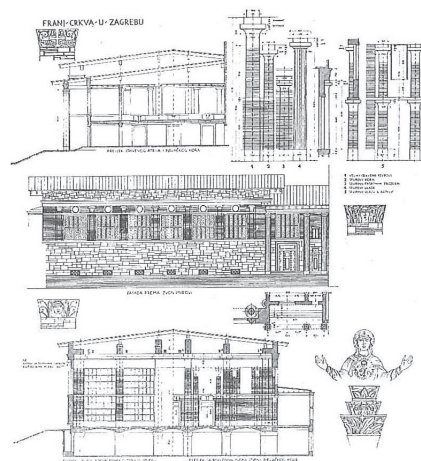
16. kolovoza 1955. godine započela je izgradnja predvorja crkve. Već se prilikom tih radova odstupilo od Plečnikovih nacrti, i to zbog nekoliko razloga. Nažalost je zamišljeno golemo otvoreno vanjsko stubište koje bi zimi po snijegu i ledu bilo neprohodno. Kako bi se došlo u kriptu, trebalo se uspinjati vanjskim stepenicama do visine gornje crkve. Gornja je crkva zamišljena i izvedena potpuno drugačije od Plečnikova plana. Crkva je trebala biti jednostavna, velika dvorana, osvijetljena uskim prozorima sa strane ukrašenim betonskim okvirima u obliku križa. Veliki oltar trebao je biti postavljen sa strane te oplemeniti cijeli prostor. (projektanti arh. Zvonimir Vrkljan, arh. Valdemar Balley i arh. Aleksandar Zimmerman).

Danas gornja crkva još nije uređena za bogoslužje. Radi se na uređenju interijera i vanjskog prostora.

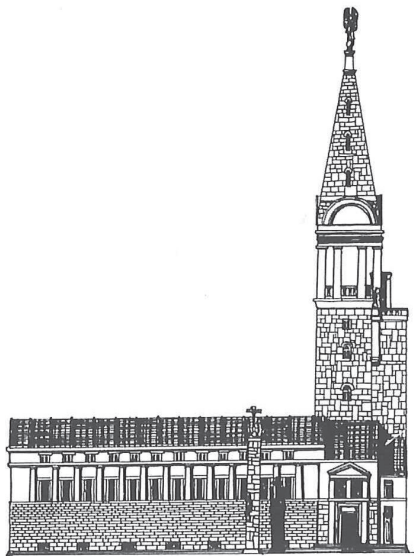
O projektu kripe

Povjesničar umjetnosti Žarko Domljan je u biltenu *Majka* iz 1967. godine br. 2 na str. 2-10 napisao:

„... u svim Plečnikovim radovima prisutna je briga za ljepotu i plemenitost materijala te preciznost detalja. Ništa u njegovoj arhitekturi

Fasade, prerezi, nacrt stubova.
Pročelja, presjeci, nacrt stupova.

Načrt bočne fasade z zvonikom.
 Načrt bočnog pročelja sa zvonikom. (3 d)

Lurške. 24. maja 1942 je bil postavljen v kripti marmorni steber za večno luč. Postavljena sta bila tudi prva dva masivna svečnika ter dva manjša po Plečnikovih načrtih.

Konec leta 1942 je bila nad celo kripto postavljena streha. V dvorišču je bila prigrajena zakristija. Urejeno je bilo stopnišče, ki se je spuščalo v predprostor iz katerega se je skozi tri vrata vstopalo v kripto.

23. januarja 1955 so bile postavljene orgle, ki jih je zgradil slovenski mojster Franc Jenko in za katere je bil uporabljen material starih orgel iz Zaostroga iz 18. stoletja.

16. avgusta 1955 se je začela izgradnja predverja cerkve. Že pri teh delih se je odstopalo od Plečnikovih načrtov in to iz več razlogov. Nesrečno je bilo predvideno ogromno odprto zunanje stopnišče, ki bi bilo pozimi po snegu in ledu neprehodno. Da bi se prišlo v kripto, se je bilo potrebno povzpeti po zunanjih stopnicah do višine zgornje cerkve. Zgornja cerkev je zamišljena in izvedena popolnoma drugače od Plečnikovega plana. Ona je enostavna, velika dvorana, osvetljena skozi ozka okna s strani, okrašenih z betonskimi okvirji v obliki križa. Velik oltar bi bil postavljen ob strani in bi oplemenil celi prostor. (projektanti arh. Zvonimir Vrkljan, arh. Valdemar Balley in arh. Aleksandar Zimmerman).

Danes zgornja cerkev še ni urejena za bogoslužje. Dela se na ureditvi interijera in zunanjega prostora.

O projektu kripte

Umetnostni zgodovinar Žarko Domljan je v biltenu *Majka* iz leta 1967 v št. 2 na str. 2-10 zapisal:

»... v vseh Plečnikovih delih je prisotna skrb za lepoto in plemenitost materiala ter preciznost detajla. Nič v njegovi arhitekturi ni prepuščeno slučaju, vsaka je malenkost pozorno odmerjena

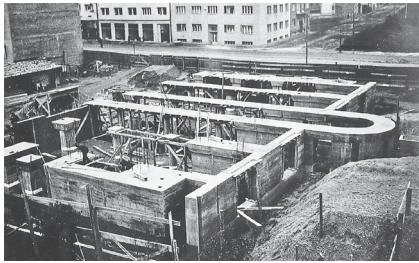
nije prepušteno slučaju, svaka je sitnica pažljivo odmjerena i usklađena s cjelinom. Plečnik je u kasnijim svojim radovima prevladao secesiju, ostvarivši originalan arhitektonski izraz u 'sintezi arhaične elementarnosti i profinjenog oblikovanja'. Upravo su ove značajke zrelog Plečnikova stila u punoj mjeri prisutne u kripti Gospe Lurdske. Arhaična je elementarnost prostora potencirana niskim stropom, nizovima masivnih stupova sa zdepastim, teškim kapitelima te škrtim osvjetljenjem koje upućuje pogled prema oltaru, gdje iz daljine blistaju mramor i mjed, sabirući na svojim mnogim plohama svjetlo i kazujući da se tu zbiva neki izuzetan i svečan čin. Naglašenoj masivnosti arhitekture kripte suprotstavljeni su laki i prozračni oltari, tami je suprotstavljeno svjetlo, materiji duh. Tu je ostvarena u pravom smislu metafizika prostora, što je moglo proizaći samo iz dubokog i snažnog doživljaja umjetnika. Približimo li se pak oltarima, opazit ćemo da je svaki njihov dio, poput neke dragocjenosti, pažljivo oblikovan od ulaznih vratašca do svijećnjaka svetohraništa, križeva ili jedva vidljivih mramornih stupova, i da je svaki taj dio izveden drugačije i originalno, a opet svi zajedno odaju istu ruku, istu stvaralačku misao. Tako ovaj prostor najprije impresionira kao cjelina, a tek zatim – onome koji traži – otkriva svu raskoš i ljepotu svojih dragocjenih detalja.“

Izvori: knjižica *Franjevački samostan i župa majke Božje Lurdske u Zagrebu*, Zagreb, 2017. i *Katalog izložbe MUO*, Zagreb, 2000, autor teksta i kataloga Vladimir Maleković

Nadžkof A. Stepinac blagoslovlja kamen bodočega svetišta. Foto: arhiv Fanciškanskoga samostana in župnišča MBL, Zagreb.

Nadbiskup A. Stepinac blagoslovlje temeljni kamen budućeg svetišta. Foto: arhiv Franjevačkog samostana i župe MBL, Zagreb.

Obrisi nove cerkve in svetišča. Foto: arhiv
Fanciškanskega samostana in župnišča MBL,
Zagreb.

Obrisi nove crkve i svetišta. Foto: arhiv
Franjevačkog samostana i župe MBL, Zagreb.

in usklajena s celoto. Plečnik je v svojih poznejših delih prevladal secesijo, uresničil originalen arhitektonski izraz v sintezi arhaične elementarnosti in prefinjenega oblikovanja. Prav te značilnosti zrelega Plečnikovega stila so v polni meri prisotne v kriпти Mate-re Božje Lurške. Arhaična elementarnost prostora je potencirana z nizkim stropom, vrsto masivnih stebrov z debelušnimi, težkimi kapitli, ter škrtο osvetljava katera usmerja pogled proti oltarju, kjer iz daljave bleščijo marmor in medenina, zbirajoč na svojih mnogih plohah svetlobo prikazujoč, da se tu dogaja poseben in svečan dogodek. Naglašeni masivnosti arhitekture kripte so nasprotnost lahki in prosojni oltarji, temi je nasprotnost svetloba, materiji duh. Tu je uresničena v pravem smislu metafizika prostora, kar je moglo iziti samo iz globokega in močnega doživetja umetnika. Če se pa približamo oltarjem, bomo opazili, da je vsaki njihov del, kot neka dragocenost, pazljivo oblikovan od vhodnih vratc do svečnika tabernaklja, križev ali komaj vidnih marmornih stebrov in da je vsaki del izdelan drugače in originalno. Vsi skupaj izdajajo isto roko, isto ustvarjalno misel. Tako ta prostor najprej impresionira kot celota, a šele potem – onemu, ki to išče – odkriva vso razkošje in lepoto svojih dragocenih detajlov.«

Vira: knjižica *Franjevački samostan i župa majka Božja Lurdska u Zagrebu*, Zagreb, 2017

Katalog z razstave MUO, Zagreb, 2000, avtor teksta in kataloga Vladimir Maleković

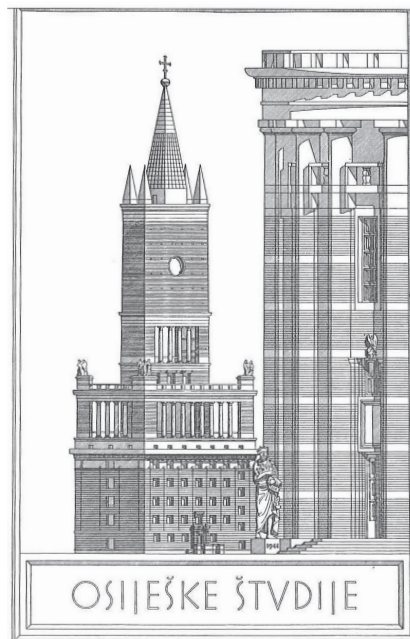
3.2. SVETIŠTE SRCA ISUSOVA, OSIJEK (SRUŠENO)

Osječko je Gradsko povjerenstvo 3. listopada 1940. godine, nakon dugih pregovora, odredilo konačan građevinski plan za svetište Srca Isusova u Osijeku. Iste godine, 20. listopada, na gradilištu na Gajevu trgu blagoslovljen je kamen temeljac, dar gospođe Heindrich, isklesan od mramora, s datumom 20. 10. 1940. i kutijicom s poveljom. Kamen temeljac položio je i posvetio biskup dr. Antun Akšamović.

Osječke su novine *Hrvatski list* na Božić 25. prosinca 1940. objavile opširan tekst o gradnji svetišta na Gajevu trgu.

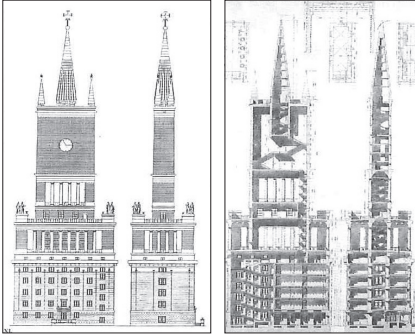
„Tako je započela gradnja prve eliptične crkve na svijetu. Nova crkva imat će toranj uređen za stanovanje, koji će sa svojih šest spratova biti prvi neboder u našem gradu! [...] Projekti su djelo u Jugoslaviji najistaknutijeg arhitekta za gradnju crkvi g. ing. Josipa Plečnika, profesora tehničkog fakulteta na sveučilištu u Ljubljani. [...] Voditelj gradnje crkve je Dušan Narančić iz Zagreba, koji je dobio privremenu uredovnicu u isusovačkom samostanu. [...] Dne 15. listopada započelo se s kopanjem temelja. [...]

Crkva će, kako već rekosmo, biti sagrađena u obliku elipse. Oko čitave crkve bit će galerija, koja će se podići oko oboda crkve 8,4 m iznad zemlje. Osim crkve sagrađit će se još pet zgrada i to u prvom redu toranj. On će s crkvom biti spojen nadsvodjenim hodnikom, kroz koji će moći prolaziti pješaci i razna vozila, jer će i oko eliptične crkve biti uređena cesta. Toranj će biti stambena zgrada sa šest spratova, dakle doista prvi neboder u Osijeku! Imat će osim stubišta i električni lift, a sasvim gore u tornju bit će zvonik. Nova će isusovačka crkva u Osijeku biti i jedna od naših prvih crkvi, koje imaju centralno loženje! Visina će tornja biti 66 m pa će prema tome biti za nekih 30 metara niži od tornja župne crkve sv. Petra i Pavla u Gornjem gradu. Sama crkva bit će visoka 35,40 m iznad zemlje. Konstrukcija krova crkve zamišljena je iz armiranog betona, kombi-

Naslovna stran mape »Osiješke študije«
Naslovnica mape »Osječke studije«

3.2. SVETIŠČE SRCA JEZUSOVEGA, OSIJEK (PORUŠENO)

Glavna in bočna fasada.
Glavno i bočno pročelje.

Osiješka Mestna komisija je 3. oktobra 1940 po dolgih pogajanjih določila končni gradbeni načrt za svetišče Srce Jezusovega v Osijeku. 20. oktobra istega leta je bil na gradbišču na Gajevem trgu blagoslovljen temeljni kamen, darilo gospe Heindrich, klesan iz marmorja z datumom 20.10.1940 in škatlico z listino. Temeljni kamen je postavil in posvetil škof dr. Antun Akšamović.

Osiješki časopis *Hrvatski list* je za Božič 25. decembra 1940 objavil obširen tekst o gradnji svetišča na Gajevem trgu.

»Tako se je začela gradnja prve eliptične cerkve na svetu. Nova cerkev bo imela stolp urejen za stanovanje, ki bo s svojimi šestimi nadstropji prvi nebotičnik v našem mestu. Projekti so delo najpomembnejšega jugoslovanskega arhitekta J. Plečnika, profesorja na tehnični fakulteti na Univerzi v Ljubljani. Vodja gradnje cerkve je Dušan Narančić iz Zagreba, ki je dobil začasni biro v jezuitskem samostanu. Temelji so se začeli graditi 15. oktobra.

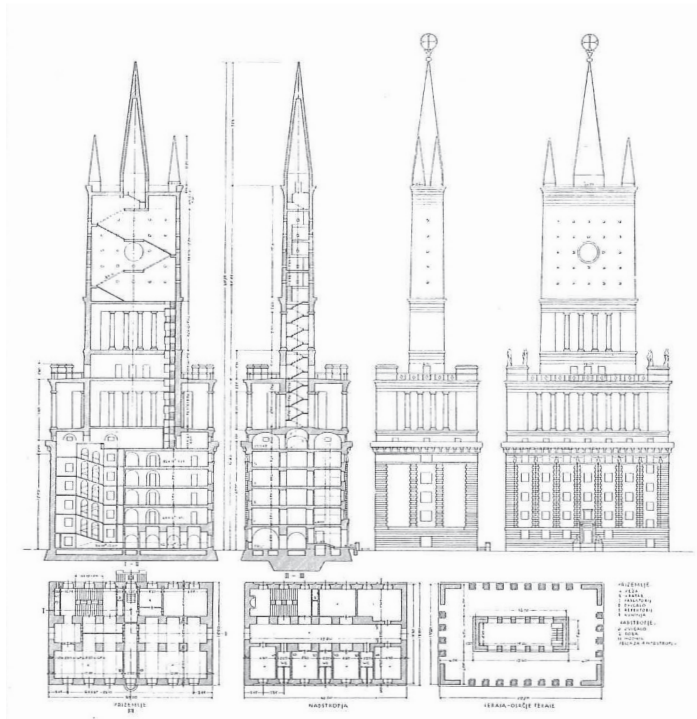
Cerkve bo zgrajena v obliki elipse. Okoli cerkve bo galerija katera se bo dvignila okoli oboda cerkve 8,4 m iznad terena. Razen cerkve se bo zgradilo še pet objektov in to v prvi vrsti stolp. On bo z cerkvijo povezan z nadkritim hodnikom, skozi katero bodo mogli hoditi pešci in voziti razna vozila, ker bo okoli eliptične cerkve urejena cesta. Stolp bo stanovanjska zgradba s šestimi nadstropji in prvi nebotičnik v Osijeku. Imel bo osem stopnišč in električno dvigalo a na vrhu v stolpu zvonik. Nova jezuitska cerkev bo tudi ena od naših prvih cerkva, ki bo imela centralno kurjavo. Višina stolpa bo 66 m. Sama cerkev bo visoka 35,4 m iznad terena. Konstrukcija strehe je zamišljena iz armiranega betona, kombinirana z lesom in pokrita z bakrenimi ploščami. Strop cerkve se bo obložil s hrastovino. Cerkev bo razdeljena v sedem

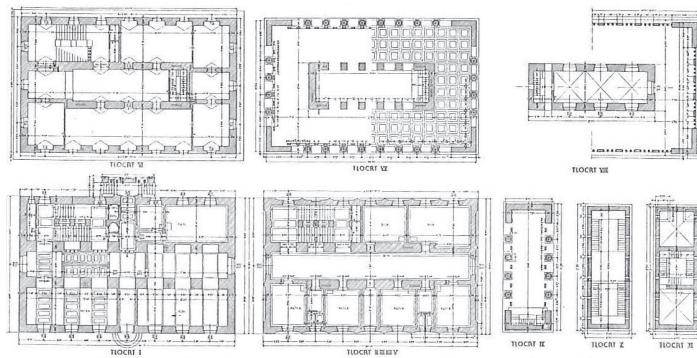
Prva varijanta.
Prva varijanta.

Načrti.
Načrti.

Tlorisi, prezezi, fasade.
Tlocrti, presjeci, pročelja.

Tlorisi.
Tlocrti.

nirana s drvom i pokrivena s bakrenim pločama. Strop crkve obložit će se hrastovinom. [...]

S jedne strane crkve, prema Radićevoj ulici, sagradit će se dvospratna zgrada, rezidencija za isusovce. S druge strane, prema Vukovarskoj cesti, sagradit će se i isto tako najmodernije urediti dvospratna zgrada za đачki konvikt, a do nje će biti sagrađena velika i lijepa dvorana za priredbe, predstave, predavanja i dr. Cio Gajev trg bit će ograđen lijepom ogradom. [...]

Predaleko bi nas odvelo, kad bismo detaljnije opisivali kako će izgledati crkva i ostale zgrade pa ćemo još samo navesti, da će gradnjom ove crkve naš grad biti znatno poljepšan. Kad stranci budu dolazili s kolodvora Radićevom ulicom, sigurno će zadivljeno zastaviti svoj pogled na lijepoj, monumentalnoj građevini, kakvom se ne mogu podičiti ni mnogi drugi daleko veći gradovi.“

Tako je svetište predstavljeno u osječkom *Hrvatskom listu*. Isto je objavila i beogradska *Politika*.

Tehnički opis gradnje budućeg svetišta

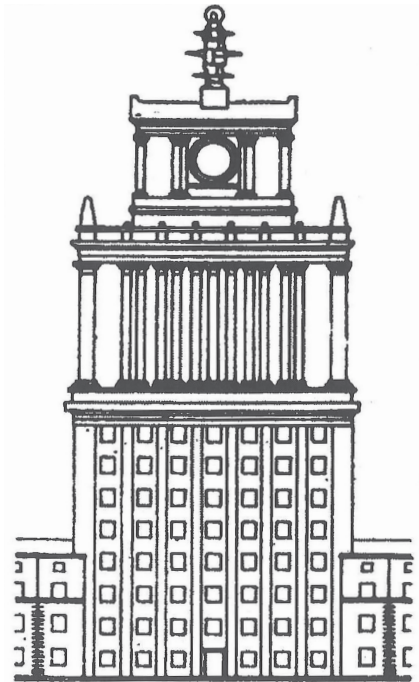
Ovaj opis napisao je voditelj gradnje svetišta, ing. Dušan Narančić.

„Crkva „Svetište Srca Isusova“ prema konačno određenom planu jest elipsa sa mjerama vanjskih rubova gradnje 27,38 metara u maloj osi i 43,40 metara u velikoj osi, odnosno unutarne mjere korisnog prostora 25 metara u maloj osi, a 41 metar u velikoj osi.

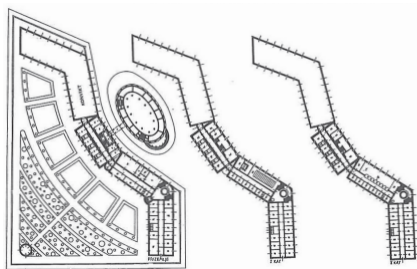
Mala os crkve nalazi se u simetrali kuta, što ga čine Radićeva i Vukovarska ulica; njeno središte udaljeno je po prilici 44 metra od sjecišta spomenutih ulica.

Zgrada ima smjer zapad – istok. Glavni su joj ulazi sa zapada to jest u Radićevoj ulici, dočim je prezbiterij okrenut prema istoku. [...]

Izvana na 60 cm visokom podnožju iz umjetnog kamena poreda-

Študija zvonika.
Studija zvonika.

Tlorisi.
Tlocrti.

kapelic. V sami cerkvi bo dvanajst stebrov višine 16 m premera 1 m. Z zunanje strani zgradbe se bo vzdigovalo okoli cele cerkve na fasadi 28 stebrov.

Z ene strani cerkve, proti Radićevi ulici se bo zgradila dvoetažna zgradba, rezidenca za jezuite. Z druge strani, proti Vukovarski cesti se bo zgradila in prav tako najmodernejše uredila dvonadstropna zgradba za dijaški konvikt a do nje bo zgrajena velika in lepa dvorana za prireditve, predstave, predavanja ipd. Cel Gajev trg bo ograjen z lepo ograjo.

Z gradnjo cerkve bo naše mesto polepšano. Ko bodo obiskovalci prihajali s kolodvora po Radićevi ulici bodo sigurno z občudovanjem usmerili svoj pogled na lepo monumentalno zgradbo s katero se ne morejo pohvaliti mnoga daleč večja mesta.«

Tako je svetišče predstavljeno v osiješkem Hrvaškem listu. Enako je objavila tudi beograjska Politika.

Tehnični opis gradnje bodočega svetišča

Ta opis je napisal vodja gradnje svetišča, ing. Dušan Narančić.

»Svetišče Srca Jezusovega po končno sprejetem načrtu je elipsa z merami zunanjih robov gradnje 27,38 m v mali osi in 43,40 m v veliki osi, oz. notranje mere koristnega prostora 25 m v mali osi in 41 m v veliki osi.

Mala os cerkve se nahaja v simetrali križišča med Radićevo in Vukovarsko ulico; njeno središče je oddaljeno približno 44 m od križišča omenjenih ulic. Zgradba ima smer zahod-vzhod. Glavni vhodi so z zahodne strani, tj. v Radićevi ulici a prezbiterij je obrnjen proti vzhodu. Zunaj na 60 cm visokem podnožju iz umetnega kamna bi se zvrstilo 28 enako oddaljenih stebrov premera 90 do 100 cm in višine 15,5 m z enostavnimi kapitli in nad glavnimi ploščami.

lo se je 28 jednako razmaknutih stupova 100 do 90 cm promjera, a 15,50 m visine, sa jednostavnim kapitelima i nadglavnim pločama, preko kojih prelazi lijepo profilirani nadvoj; taj ujedno nosi krov nižeg vanjskog eliptičnog prstena.

Do visine 14,10 metara od nogostupa razmaci među stupovima ispunjeni su zidom, tako da vanjski stupovi do te visine sa ulične strane izgledaju kao polustupovi. Polja među stupovima na visini od 8,70 do 19,60 od nogostupa ispunjena su prozorima.

Na visini od 14,10 izvedena je „potkrovnja galerija“ svijetle širine prolaza 5,72 metra, koju natkriva niže položeno obodno krovništvo oblika eliptičnog prstena u visini 20 metara nad tlom. [...] Galerija će biti opločena, prema vani omeđena ukrasnom kamenom ogradom, dok sa strane crkve imade puni zid sa 24 prozora u nizu.

Na visini 18,6 m od pločnika završava vanjski niži dio fasade svetišta, a središnji je dio podignut u obliku elipse do visine 25,35 m iznad tla. Ukrašen je s 24 prozora i 24 pilastra s primjerenim podnožjem i nadvojem.“

U tom tehničkom opisu opisano je i unutrašnje uređenje svetišta i korišteni materijali. Sve aktivnosti oko izgradnje svetišta popraćene su u *Kronici*.

U *Kronici* od 9. prosinca 1941. piše:

„Te jeseni smo u roku od devet mjeseci uspjeli izgraditi podnožje svetišta i u istoj visini dovršiti betoniranje unutarnjega podnožja greda i stupova. Izveli smo na vanjske obodne zidove polustupove na visini od 3 m iznad podnožja s nekim unutarnjim zidovima. Vanjska visina zidova zajedno s podnožjem iznosi oko 4 m od terena. I slike potvrđuju da gradnja doista napreduje.“

Tekst objavljen u *Glasi Slavonije* 22. veljače 1948. glasi:

„Unatoč dobrom početku gradnje, ratne okolnosti su najprije usporile, a zatim prekinule rad na izgradnji svetišta. Svejedno su do kraja rata izgrađeni temelji crkve i kriptae, te zidovi do 7 m visine.

Svetišće Srca Jezusovega po načrtu Jožeta Plečnika. Arhiv svetišta Srca Jezusovega, Osijek. Foto: I. Roch.
Svetište Srca Isusova prema nacrtima Jože Plečnika. Arhiv svetišta Srca Isusova, Osijek. Foto: I. Roch.

Do višine 14,10 m od pločnika bi bili presledki izpolnjeni z opečnim zidom. Polja med stebri na višini 8,7 do 19,6 m od pločnika bi bili izpopolnjeni z okni.

Na višini 14,10 m bi se nahajala »podstrešna« galerija širine prehoda 5,72 m katero bi nadkrila nižje položena obodna streha v obliki eliptičnega prostora v višini 20 m od tla. Streha bi bila lesena a na galeriji bi bile na tleh bila postavljena keramika in z okrasno kamnito ograjo.

Na višini 18,6 m od pločnika se končuje v svetišču zunanji nižji del fasade, a centralni del je vzdignjen v obliki elipse do višine 25,35 m iznad tla. Okrašen je z 24 okni in 24 pilastri z okusnim podnožjem in preklado.«

V tem tehničnem opisu je opisana tudi notranja ureditev svetišča in uporabljeni materiali. Vse aktivnosti okoli izgradnje svetišča so bile spremljane v Kroniki.

V Kroniki iz 9. decembra 1941 je zapisano:

»To jesen smo v roku dveh mescev uspeli izdelati podnožje svetišča in v isti višini dobetonirati notranje podnožje gred in stebrov. Izvedli smo na zunanje obodne zidove z polstebri na višino 3 m iznad podnožja z nekaterimi notranjimi zidovi. Zunanja višina zidov skupaj s podnožjem znaša okoli 4 m od terena. Tudi slike potrjujejo, da gradnja resno napreduje.«

Tekst objavljen v Glasu Slavonije 22. februarja 1948:

»Kljub dobremu začetku gradnje so vojne okoliščine najprej upočasnile, a zatem prekinile dela na izgradnji svetišča. Vseeno so do konca vojne zgrajeni temelji cerkve in kripta ter zidovi do 7 m višine. Zmagovalci pridejo v Osijek leta 1945 in dve leti ne poklanjajo pozornost gradbišču v Gajevi ulici. Nova oblast ni pokazala volje, da se nadaljuje z izgradnjo ter je odločeno, da se vse zgrajeno odstrani. Mestno gradbeno podjetje je začelo z delom. Iz opeke od eliptične zgradbe bi se zgradila delavska stanovanja. Očiščeni in poravnan te-

Ostanki cerkve Srca Jezusovega – pred rušenjem februarja 1948. Arhiv svetišča Srca Jezusovega, Osijek. Foto: I. Roch.

Ostaci crkve Srca Isusova – pred rušenjem, veljača 1948. Arhiv svetišta Srca Isusova, Osijek. Foto: I. Roch.

Pobjednici dolaze u Osijek 1945. godine i dvije godine ne poklanjaju pozornost gradilištu u Gajevoj ulici. Nova vlast nije pokazala volje da se nastavi s izgradnjom te je odlučeno da se sve izgrađeno ukloni. Gradska građevinska tvrtka počela je s radom. Od cigala eliptične zgrade izgradili bi se radnički stanovi. Očišćeni i poravnani teren postao bi prostor za izgradnju nove tržnice koja će krasiti grad, a ne arhitektonski nesklad i smetnja prometu.“

Kako je bilo naručeno, tako je i napravljeno.

Izvori: Damir Svoboda, *Mrlja na obrazu grada*, Matica hrvatska, ogranak Osijek, 2000. i *Katalog izložbe MUO*, autor teksta i kataloga Vladimir Maleković, Zagreb, 2000.

ren bi postal prostor za izgradnjo nove tržnice, ki bo okras mestu, a ne arhitektonski nesklad in motnja prometu.«

Kakor je bilo naročeno je bilo tudi narejeno.

Vira: *Mrlja na obrazu grada*, Damir Svoboda, *Matica Hrvatska, ogranak Osijek*, 2000

katalog z razstave MUO, Zagreb, 2000, avtor teksta in kataloga Vladimir Maleković

3.3. VRTNI PAVILJON, BRIJUNI

Uvodno objašnjenje

U Plečnikovoj kući u Ljubljani od 20. siječnja do 2. travnja 2017. postavljena je izložba *Plečnik na Brijunima*. Izložba je popraćena dvojezičnim deplijanom na slovenskom i engleskom jeziku.

Pripremajući izložbu o posljednjem u cijelosti dovršenom Plečnikovu projektu, gradnji vrtinoga paviljona 1956. godine, organizatori su surađivali s rukopisnim odjeljenjem Nacionalne i sveučilišne knjižnice te su dobili dragocjenu donaciju dr. Lojze Gostiše. Ona otkriva javnosti do sada nepoznate originalne nacрте paviljona i fotografije Plečnikovih posjeta Brijunima. Među njima se nalaze posljednji Plečnikovi portreti, snimljeni ujesen 1956. godine. Posebno dragocjeno je i osobno svjedočanstvo dr. Gostiše o okolnostima vezanima uz izvedbu tog projekta koji predstavlja Plečnikovu simboličku oporuku.

Sjećanja dr. Lojze Gostiše

„Arhitekt Tone Bitenc preporučio me za sastanak s prof. arh. Jožom Plečnikom dana 5. siječnja 1955. na Arhitektonskom fakultetu. Proslijedio sam mu molbu preživjelih boraca Slovenije da izradi nacrt za vrtni nadsvođeni trijem koji su oni namjeravali darovati zapovjedniku Titu na Brijunima. Plečnik im je sa zadovoljstvom udovoljio. U rano sam ga jutro, još po mraku, dana 14. siječnja 1955, odveo na Brijune. Želio je vidjeti lokaciju. Tijekom puta smo se na njegovu inicijativu zaustavili u Hrastovlju, koje dotada još nije bio vidio. Nacionalni spomenik iz 1955. godine. Crkva s visokim renesansnim zidinama. Mračno raspoloženje njezine unutrašnjosti. Crkvenjak s petrolejkom u ruci. Istrijanke obavijene crnim ogrtačima. Mrtvački ples. Plečnik. Tišina i jedva čujan izdah: „Fantazmagorija!“

3.3. VRTNI PAVILJON, BRIJONI

Uvodno pojasnilo

V Plečnikovi hiši v Ljubljani je bila od 20. januarja do 2. aprila 2017 postavljena razstava *Plečnik na Brijonih*. Razstavo je spremljala dvojezična zgibanka v slovenskem in angleškem jeziku.

Pri pripravi razstave o zadnjem v celoti dokončanem Plečnikovem projektu, gradnji vrtnega paviljona leta 1956, so prireditelji sodelovali z rokopisnim oddelkom Narodne in univerzitetne knjižnice in pridobili dragoceno donacijo dr. Lojzeta Gostiše. Ta razkriva do sedaj javnosti neznane izvirne načrte paviljona in fotografije Plečnikovih obiskov na Brijonih. Med njimi se nahajajo zadnji Plečnikovi portreti, posneti jeseni leta 1956. Posebno dragoceno je tudi osebno pričevanje dr. Gostiše o okoliščinah, ki so botrovale izvedbi tega projekta, ki predstavlja simboličen Plečnikov testament.

Spomini dr. Lojzeta Gostiše

»Arhitekt Tone Bitenc me je priporočil, da sem se dne 5. januarja 1955 na fakulteti za arhitekturo sestal s prof. arh. Jožetom Plečnikom. Posredoval sem mu prošnjo preživelih borcev Slovenije, da bi izdelal načrt za vrtno lopo, ki so jo nameravali pokloniti komandantu Titu na Brionih. Plečnik jim je z zadovoljstvom ugodil. V jutranjem mraku, dne 14. januarja 1955, sem ga odpeljal na Brione. Želel je videti lokacijo. Med potjo sva se na njegovo pobudo ustavila v Hrastovljah, ki jih dotlej še ni videl. Nacionalni spomenik leta devetnajsto petinpetdeset. Cerkev z visokim renesančnim obzidjem. Mrakobno razpoloženje njene notranjščine. Mežnar s petrolejko v roki. S črnim ogrinjalom oviti Istrijanki. Mrtvaški ples. Plečnik. Tišina in komaj slišen izdih: »Fantazma!«

Na Brijunima su uglednoga gosta prof. arh. Plečnika dočekali gotovo protokolarno. Razgledao je lokaciju, a zatim se sa svojim nekadašnjim studentom, arhitektom Vinkom Glanzom, prošetao među ostacima još očuvane rimske kulture na Brijunima. Posljednje dane siječnja 1955. Plečnik mi je u svom radnom prostoru u Karunovoj ulici predočio i uručio nacrt nadsvođenog trijema, koji, nažalost, nije realiziran. U Sloveniji nije bilo majstora koji bi mogao ostvariti tu autorovu želju. Nacrtao je novi nacrt. Izveli su ga: tvrtka Prirodni kamen pod vodstvom Milana Pertota; kipari: Francišek Smerdu, Ivan Sajovic, Marija i Stane Keržič; rezbar Jože Lapuh i slikar France Mihelič, autor mozaika na obodu trijema. Gradnju je vodio arhitekt Tone Bitenc, dugogodišnji Plečnikov asistent.

U ljeto 1956. trijem je bio izgrađen. Ponovno sam doveo Plečnika na Brijune. Razgledao je svoje posljednje majstorsko djelo ostvareno za njegova života.“

Prateći tekst uz izložbu dr. Damjana Prelovška

„Gradnja brijunskoga paviljona ubraja se među posljednja Plečnikova djela, iako u određenom pogledu utjelovljuje sve njegove umjetničke ideale. Graditi kamenom u mediteranskoj sredini bila je njegova želja još od studija kod Otta Wagnera, gdje se Teodorikov mauzolej u Ravenni smatrao jednim od klasičnih arhitekturnih arhetipova. Kasnije je svojim studentima s ponosom pripovijedao: „Krov Teodorikova mauzoleja u Raveni, promjera 11 metara, od istarskog je kamena, to jest od našeg kamena!“ To vrijedi spomenuti, jer je i na Brijunima želio monolitni krov, ali su ga, na njegovo razočaranje, morali izvesti od dva komada. Rapalskom je pogodnom Slovenija izgubila Kras i pristup moru, što je Plečnika onemogućilo u ostvarivanju njegova mladenačkog sna. Kritičar i dubrovački kon-

Maketa paviljona, Plečnikova hiša.
Maketa paviljona, Plečnikova kuća. Foto. P. J.

Plečnikov učenec Tone Bitenc med zaključno fazo gradnje paviljona; foto: dr. Lojze Gostiša
Plečnikov učenec Tone Bitenc u završnoj fazi izgradnje paviljona; foto: dr. Lojze Gostiša.

Na Brionih so uglednega gosta prof. arh. Plečnika sprejeli domala protokolarno. Ogledal si je lokacijo, nato pa se je s svojim nekdanjim študentom, arhitektom Vinkom Glanzem, sprehodil med ostalinami na Brionih še ohranjene rimske kulture. Zadnje dni januarja 1955 mi je Plečnik v domači delovni lopi na Karunovi predstavil in izročil načrt vrtno lope, načrt, ki žal ni bil realiziran. V Sloveniji ni bilo ustvarjalca, ki bi udeležil avtorjevo hotenje. Zasnoval je nov načrt. Izvedli so ga: podjetje Naravni kamen pod vodstvom Milana Pertotta; kiparji: Frančišek Smerdu, Ivan Sajovic, Marija in Stane Keržič; rezbar Jože Lapuh in slikar France Mihelič, avtor mozaika na oboju lope. Gradnjo je vodil arhitekt Tone Bitenc, dolgoletni Plečnikov asistent. Poleti 1956 je bila lopa zgrajena. Na Brione sem ponovno pripeljal Plečnika. Ogledal si je svojo zadnjo v življenju uresničeno mojstrovino.«

Spremno besedilo ob razstavi dr. Damjana Prelovška

»Gradnja brionskega paviljona sodi med zadnja Plečnikova dela, čeprav v določenem pogledu posebej njegove celotne umetniške ideale. Graditi s kamnom v mediteranskem okolju je bila njegova želja že od študija pri Ottu Wagnerju, kjer je Teodorikov mavzolej v Raveni veljal za enega klasičnih arhitekturnih arhetipov. Pozneje je svojim študentom o tem s ponosom pripovedoval: »Streha Teodorikovega mavzoleja v Raveni, 11 metrov v premeru, je iz istrskega kamna, to je iz našega kamna!« To velja omeniti, ker si je tudi na Brionih želel monolitno streho, vendar so jo na njegovo razočaranje morali izvesti iz dveh kosov. Z Rapalsko pogodbo je Slovenija izgubila Kras in dostop do morja, kar je Plečniku onemogočilo, da bi uresničil svoje mladostne sanje. Umetnostni kritik in dubrovniški konservator Kosta Strajnić ga je sicer skušal priteg-

zervator Kosta Strajnić pokušao ga je, doduše, privoljeti na suradnju u Dalmaciji, no među ponuđenim zadacima nije bilo nijednoga koji bi se mogao mjeriti s brijunskim paviljonom, a Plečnik je uz to bio zauzet radovima u Pragu i Ljubljani.

Zato možemo razumjeti da je osamdesettrogodišnji umjetnik rado prihvatio Gostišin poziv, a onda ga je, kao što je sam govorio, ispunio „svom svojom predanošću“. Gajio je i neku nadu da bi tom prilikom možda mogao sresti Tita, kojega je smatrao velikom povijesnom ličnošću. Lojze Gostiša je u mladosti bio aktivist zainteresiran za umjetnost dobro povezan s nekim utjecajnim političarima. Za razliku od mnogih drugih koji su Plečnika smatrali zastarjelim eklektikom, on sam je bio dovoljno senzibilan da u njemu prepozna genijalnog stvaratelja. Tomu je sigurno u određenoj mjeri doprinijelo i prijateljstvo s njegovim učenicom i asistentom Tonom Bitencem. Sve je počelo željom Saveza slovenskih boraca da predsjedniku Titu daruju nešto posebno. Gostiša ih je uvjerio da bi najprimjereniji dar bio upravo paviljon u neposrednoj blizini Bijelog dvora, gdje se predsjednik često zadržavao.

Plečnik je pod Gostišinim vodstvom najprije pregledao lokaciju, a nakon nekoliko mu je dana već ponudio prvi nacrt paviljona. Tom si je prilikom pomogao idejom za sličnu zgradu za pjesnika France Prešerna u njegovoj rodnoj Vrbi koju je kasnije, donekle prerađenu, opet uzalud pokušao upotrijebiti za spomenik NOB-a u Ptujju.

Planirao je okrugli antički tolos čiji bi se stupovi izmjenjivali s antropomorfnim karijatidama. Vrh bi krasio konj koji se propinje. Dakle, radilo bi se o pravom antičkom ikonografskom arsenalu, kakvom se divio još prilikom posjete Ateni 1927. godine. Zapelo je već prilikom potrage za kiparom. Nakon izrade gipsanog modela shvatio je da neće dobiti umjetnika koji bi bio sposoban izraditi antičku stilizaciju kakvu je želio. Jakov Savinšek tada je neupitno bio jedan od vodećih slovenskih kipara, no bila mu je daleka Plečnikova predodž-

Paviljon na Brionih sredi 50-ih let 20. stoljeća; foto: Eksportprojekt.

Paviljon na Brijunima sredinom 50-ih godina 20. stoljeća; foto: Eksportprojekt.

niti k sodelovanju v Dalmaciji, vendar med ponujenimi naloga-
mi ni bilo nobene, ki bi se mogla meriti z brionskim paviljonom,
poleg tega pa je bil Plečnik zaposlen z deli v Pragi in Ljubljani.
Zato lahko razumemo, da je triinosemdesetletni umetnik z veseljem
sprejel Gostiševo povabilo in ga tudi, kot je sam dejal, z »vso pre-
danostjo« izpolnil. Nekoliko je tudi upal, da bo ob tej priliki morda
srečal Tita, ki ga je imel za pomembno zgodovinsko osebnost. Lojze
Gostiša je bil v mladosti umetnostno zainteresiran aktivist z dobrimi
stiki z nekaterimi vplivnimi politikami. V nasprotju z mnogimi dru-
gimi, ki so imeli Plečnika za zastarelega eklektika, je bil sam dovolj
senzibilen, da je v njem prepoznal genialnega ustvarjalca. K temu je
gotovo nekoliko prispevalo tudi prijateljevanje z njegovim učencem
in asistentom Tonetom Bitencem. Začelo se je z željo Zveze sloven-
skih borcev, da bi predsedniku Titu podarili nekaj posebnega. Gos-
tiša jih je prepričal, da bi bilo najprimernejše darilo prav paviljon v
neposredni bližini Belega dvora, kjer se je predsednik pogosto mudil.
Plečnik si je pod Gostiševim vodstvom najprej ogledal lokacijo,
čez nekaj dni pa mu je že ponudil prvi načrt paviljona. Pri tem si
je pomagal z zamisljivo podobne stavbe za pesnika Franceta Pre-
šerna v njegovi rojstni Vrbi, ki jo je pozneje, nekoliko predela-
no, spet zaman poskusil uporabiti za spomenik NOB na Ptujju.
Načrtoval je okrogel antični tolos, katerega stebri bi se menjavali z an-
tropomorfnimi kariatidami. Vrh bi kronal vzpenjajoči se konj. Šlo naj
bi torej za pravi antični ikonografski arzenal, kakršnega je občudoval
že ob obisku Aten leta 1927. Zataknilo se je pri iskanju kiparjev. Po
mavčnem modelu je Plečnik spoznal, da ne bo dobil umetnika, ki bi
bil sposoben antične stilizacije, kakršno je želel. Jakob Savinšek je bil
tedaj nedvomno eden vodilnih slovenskih kiparjev, vendar daleč od
Plečnikovih klasičnih predstav. Zato je po nekaj poskusih zamenjave
kariatid z ornamentalnimi stebri v celoti spremenil zamisel in znotraj
kamnitega zunanjega plašča postavil še notranjega iz lesenih stebrov

be klasičnoga. Zato je Plečnik nakon nekoliko pokušaja zamjene karijatida ornamentiranim stupovima posve promijenio ideju i unutar kamenog vanjskog plašta postavio i unutarnji plašt od drvenih stupova s podnožjima koji bi nosili nešto višu i užu krovnu ploču. Hram u hramu je stara arhitektonska tema, koju je Plečnik prije toga već više puta upotrijebio. Dvojnost je istaknuo i time što je krovnu ploču s pregradnim konzolama podigao iznad vanjskog kamenog obruča. Najveća novost toga nacрта bila je u kombinaciji kamena i drveta, na neki način Mediterana i sjevera. Kao što svjedoče krstionice u Stranji i Šiški, sa starošću su ga privlačili i rezbarski ukrasi europskog sjevera. Kamen i drvo imaju različite tektonske uloge. Kamen u obliku stiliziranih glatkih dorskih stupova nosi teški krov, a drveni su stupovi šuplji i noću iznutra osvijetljeni, dakle prava su materijalna suprotnost kompaktnom istarskom kamenu. O tome da su u Plečnikovoj glavi dok je radio postojale i druge zamisli, svjedoči i neostvoreni pod od brušenog stakla kakav je prije mnogo godina napravio bečkom galanteristu Weidmannu, koji je umro prije nego što je mogao uživati u njemu.

Izgradnju paviljona nadgledao je Tone Bitenc dok je Plečnik u Ljubljani bdio nad izradom drvenih stupova za koje je nacrtao ukrase. Njih su, zbog iznimne veličine, izrađivali u ljubljanskom Litostroju, gdje im je konačan oblik dao rezbar Jože Lapuh. Komadi mramora u boji pričvršćeni na njih predstavljaju poseban dodatak preuzet iz češke srednjovjekovne umjetnosti. Gostiša se kao dobar organizator pobrinuo i za druge suradnike. Tako je kip nebeskog vinotoče Ganimeda iznad krova isklesao Frančišek Smerdu, dok su krovne konzole kipovima ptica opremili Marija i Stane Keržič. Karton za stropni mozaik izradio je France Mihelič. Nigdje nema ni traga bilo kakvoj revolucionarnoj ikonografiji. Drveni stupovi i životinjska plastika upućuju na ideološki neutralne ukrase preuzete iz umjetnosti pret hodnih razdoblja. Ni stropni mozaik ženske figure sa Suncem i Mje-

na podstavkih, ki bi nosili nekoliko višjo in ožjo strešno ploščo. Tempelj v templju je stara arhitekturna tema, ki jo je Plečnik pred tem že večkrat s pridom uporabil. Dvojnost je podčrtal tudi s tem, ko je strešno ploščo z vmesnimi konzolami dvignil nad zunanji kamniti obroč. Največja novost tega načrta je bila v kombinaciji kamna z lesom, tako rekoč Mediterana s Severom. Kot pričata krstilnici v Stranjah in v Šiški, ga je s starostjo pritegovalo tudi rezbarsko okrasje evropskega severa. Kamen in les pa imata tudi različni tektonski vlogi. Prvi v obliki stiliziranih gladkih dorskih stebrov nosi težko streho, leseni stebri pa so votli in ponoči od znotraj osvetljeni, torej pravo materialno nasprotje kompaktnemu istrskemu kamnu. Da je imel Plečnik pri delu v glavi še druge zamisli, priča neuresničeni tlak iz brušenega stekla, kakršnega je pred mnogimi leti napravil dunajskemu galanteristu Weidmannu, ki pa je prej umrl, preden bi lahko v njem užival. Gradnjo paviljona je nadziral Tone Bitenc, medtem ko je Plečnik v Ljubljani lahko bedel le nad izdelavo lesenih stebrov, za katere je narisal okrasje. Te so zaradi izredne velikosti stružili v ljubljanskem Litostroju, kjer jim je dal dokončno podobo rezbar Jože Lapuh. Nanje pritrjeni kosi barvastih marmorjev so izrazit dodatek, prevzet iz češke srednjeveške umetnosti. Gostiša je kot dober organizator poskrbel tudi za druge sodelavce. Tako je kip nebeškega točaja Ganimeda vrh strehe izklesal Frančišek Smerdu, strešne konzole pa sta s kipi ptic opremila Marija in Stane Keržič. Karton za stropni mozaik je izdelal France Mihelič. Nikjer ni sledu o kaki revolucionarni ikonografiji. Leseni stebri in živalska plastika kažejo ideološko nevtralnno okrasje, prevzeto iz umetnosti minulih dob. Tudi stropni mozaik ženske figure s soncem in luno ne more predstavljati kaj dosti drugega od bujnega bogastva cvetoče narave. Plečnik si vsekakor ni zamislil tako vpadljivega kiparskega okrasja, kar je moral ugotoviti tudi ob svojem obisku Brionov le nekaj mesecev pred smrtjo. Tedaj so nastali tudi Gostiševi klasični posnetki Plečnika v temnem plašču

Jože Plečnik in Vinko Glanz na Brionih ob kamniti mizi z zborovanja v Ostrožnem; foto: dr. Lojze Gostiša.

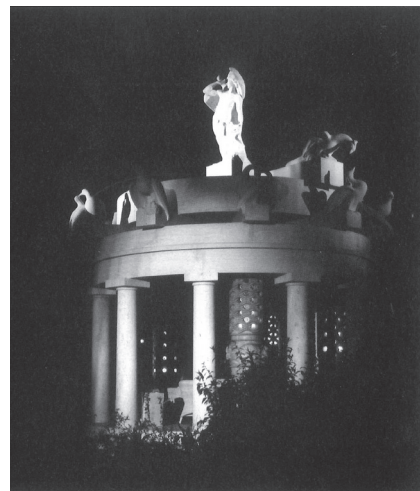
Jože Plečnik i Vinko Glanz na Brijunima pokraj kamenog stola sa skupa u Ostrožnom; foto: dr. Lojze Gostiša.

secom ne može predstavljati baš ništa drugo, nego bujno bogatstvo rascvjetale prirode. Plečnik nikako nije bio zamislio tako upadljiv kiparski ukras, što je morao utvrditi i prilikom svog posjeta Brijunima samo nekoliko mjeseci prije smrti. Tada su nastale Gostišine klasične fotografije Plečnika u tamnom kaputu sa šeširom i s bijelim cvijetom. Kasnije su drvene stupove od slavonskoga hrasta nepotrebno prebojali mrkosmeđom bojom oduzevši im plemenitu ljepotu prirodno patiniranog srebrnastog drveta koja je bila dio Plečnikove zamisli. Drveni model paviljona Bitenc je nakon učiteljeve smrti pretvorio u svijećnjak gostionice u ljubljanskim Križankama.

Nedaleko odatle Plečnik je, nakon Gostišina posredovanja, postavio masivan kameni stol u sjećanje za zasjedanje slovenskih komunisti na Okruglici, dok dvije kamene vaze pored paviljona podsjećaju na zasjedanja u Dolenjskim toplicama i u Čebinama. Po pripovijedanju arhitektove nećakinje, stric nije bio oduševljen kiparskim dodatkom stola, jer u njegovo vrijeme očito više nije bilo umjetnika koji bi znao tako intimno razumjeti poruku antike. Izložbu je plemenitom donacijom dosad neobjavljene arhivske građe Rukopisnom odjelu Narodne i sveučilišne knjižnice omogućio Lojze Gostiša.“

Plečnik je za svoj rad od maršala Tita na dar dobio antičku amforu koja se danas nalazi u zimskom vrtu Plečnikove kuće.

Izvor: Katalog izložbe Plečnik na Brijunima, privremena izložba, Plečnikova kuća, Ljubljana, 2017.

Paviljon. Katalog razstave Plečnik na Brionih v Plečnikovi hiši, leta 2017 / Katalog izložbe Plečnik na Brijunima u Plečnikovej kući, 2017. godine.

s klobukom in z belim cvetom. Pozneje so lesene stebre iz slavonskega hrasta po nepotrebnem premazali z rjavo barvo in jim odvzeli plemenito lepoto naravno postaranega srebrnkastega lesa, ki je bila del Plečnikove zamisli. Leseni model paviljona je Bitenc po učiteljevi smrti spremenil v lestenec gostinske sobe v ljubljanskih Križankah. Nedaleč stran je Plečnik po Gostiševem posredovanju postavil masivno kamnito mizo v spomin na zborovanje slovenskih komunistov na Okroglici, medtem ko dve kamniti vazi v bližini paviljona opozarjata še na zborovanji v Dolenjskih toplicah in na Čebinah. Po pripovedovanju arhitektove nečakinje, stric ni bil navdušen nad kiparskim dodatkom mize, saj v njegovem času očitno ni bilo več umetnika, ki bi znal tako intimno razumeti sporočilo antike. Razstavo je omogočil Lojze Gostiša s plemenito donacijo doslej neobjavljenega arhivskega gradiva Rokopisnemu oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice.«

Plečnik je za svoje delo dobil od maršala Tita za darilo antično amforo, ki se danes nahaja v zimskem vrtu Plečnikove hiše.

Vir: katalog razstave Plečnik na Brijonih, občasna razstava, Plečnikova hiša, Ljubljana, 2017

4. NEREALIZIRANI PROJEKTI

4.1. CRKVA SV. JOSIPA, ZAGREB, TREŠNJEVKA

Župa sv. Josipa

Suradnju zagrebačke nadbiskupije i grada Zagreba u vezi s planiranjem novih župa vodio je Stjepan Podhorsky. Planiralo se da se za velike crkve i svetišta daju ponude, a nacрте bi izradili priznati stručnjaci tog razdoblja Ivan Meštrović, Juraj Dencler, Stjepan Podhorsky, Josip Plečnik i Zvonimir Vrkljan. Nadbiskup Stepinac bio je duboko uvjeren da se u Zagrebu ništa ne može graditi. Za velike crkve i svetišta bili su potrebni vrijeme i velika novčana sredstva. Razmišljao je o tome kako to postupno postići te je konkretno predlagao izgradnju „crkvi-dvorana“, tako da svaka pojedina župa može započeti živjeti pod vodstvom svoga župnika. Kada se s vremenom izgradi velika crkva, dosadašnje bi privremene crkve postale župne dvorane. Blagoslov kamena temeljca za izgradnju privremene crkve, tj. dvorane sv. Josipa na Trešnjevki, obavio je nadbiskup Alojzije Stepinac 10. svibnja 1936., a s izgradnjom se započelo u kolovozu iste godine.

Župa sv. Josipa na Trešnjevci utemeljena je 20. lipnja 1937.

1942. godine svečano je proslavljena peta obljetnica Župe sv. Josipa te je nadbiskup A. Stepinac tom prilikom posjetio župu. Gradnja nove monumentalne crkve svečano je najavljena na Blagdan sv. Josipa (19. ožujka) 1940. godine. Projektnu je dokumentaciju izradio

4. NEREALIZIRANI PROJEKTI

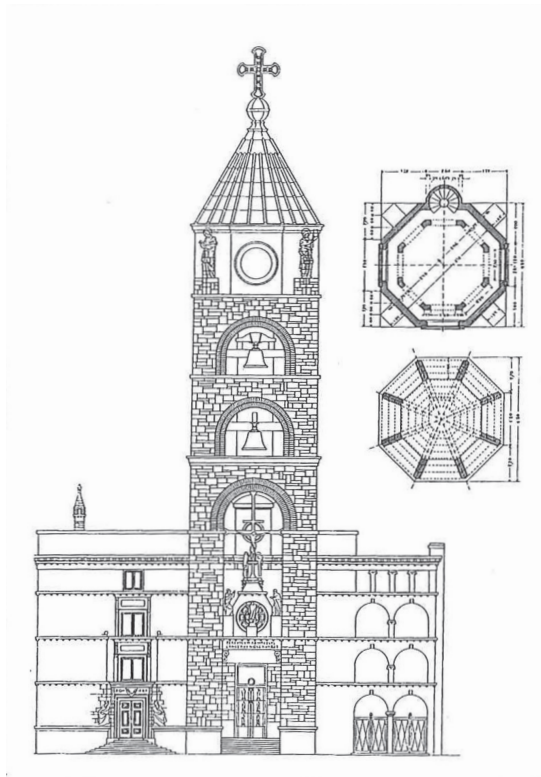
4.1. CERKEV SV. JOSIPA, ZAGREB, TREŠNJEVKA

Župnija sv. Josipa

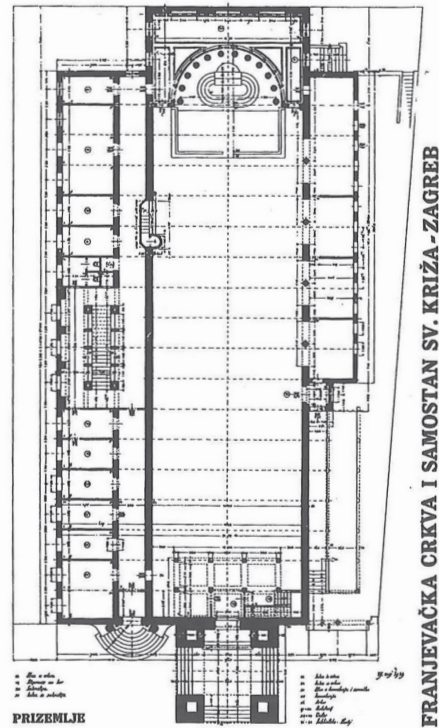
Sodelovanje med zagrebško nadškofijo in mestom Zagreb v smislu planiranja novih župnij je vodil Stjepan Podhorsky. Planiralo se je, da se za velike cerkve – svetišča dajo ponudbe, a načrte bi izdelali priznani strokovnjaki te dobe: Ivan Meštrović, Juraj Dencler, Stjepan Podhorsky, Josip Plečnik, Zvonimir Vrkljan. Nadškof Stepinac je bil globoko prepričan, da v Zagrebu ni možno graditi karkoli. Za velike cerkve – svetišča je potreben čas in velika denarna sredstva. Razmišljal je to ustvarjati postopno ter je konkretno predlagal izgradnjo »cerkev-dvoran«, da vsaka posamezna župnija lahko začne živeti pod vodstvom svojega župnika. Ko se sčasoma zgradi velika cerkev, bi dosedanje začasne cerkve postale župne dvorane. Blagoslov temeljnega kamna za izgradnjo začasne cerkve - dvorane sv. Josipa na Trešnjevki je opravil nadškof Alojzije Stepinac 10. maja 1936, a izgradnja se je začela avgusta istega leta.

Župnija sv. Josipa na Trešnjevki je ustanovljena 20. junija 1937.

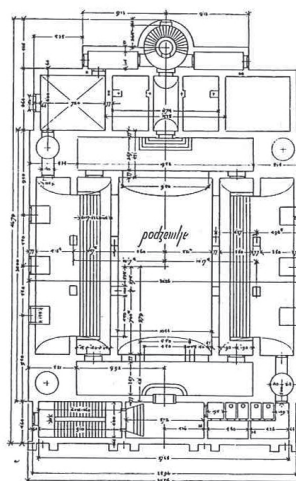
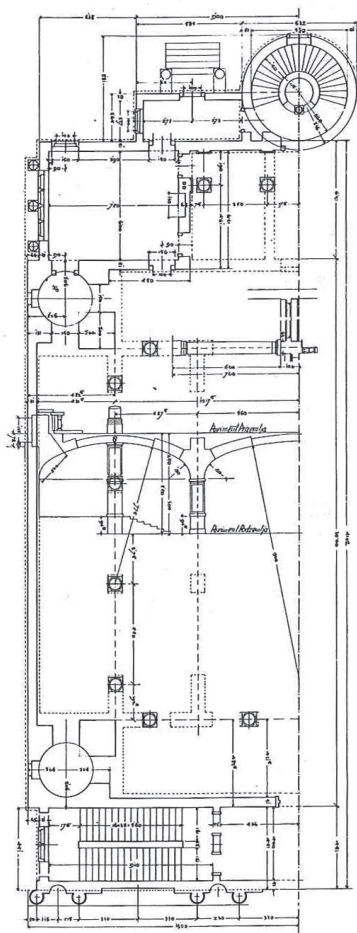
Leta 1942 je bila svečano proslavljena peta obletnica župnije sv. Josipa ter je ob tej priliki nadškof A. Stepinac obiskal župnijo. Gradnja nove monumentalne cerkve je bila svečano najavljena na Josipovo (19. marca) 1940. Projektno dokumentacijo je izdelal arhitekt Josip

Glavna fasada in tlorisi.
Glavno pročelje i tlocrti.

Tloris pritličja.
Tlocrt prizemlja.

Tloris krite in pritličja.
 Nacrt krite i prizemlja.

arhitekt Josip Plečnik. Predviđeno je da bi nova velika crkva trebala biti izgrađena u roku od dvije do tri godine. Nažalost, Drugi je svjetski rat poremetio sve planove.

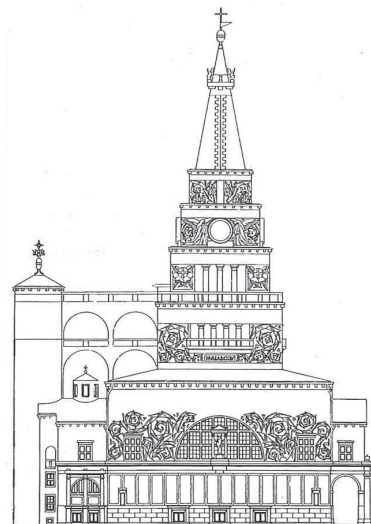
Nakon rata su zbog progona vjere i crkve prekinuti svi planovi izgradnje velike crkve - svetišta, župnog stana i samostana sestara milosrdnica. Utješno je bilo to što je izgrađena privremena crkva - dvorana.

1957. godine crkveno je zemljište postalo školsko igralište. Kasnije su na tom zemljištu izgrađeni razni objekti i robna kuća koja se još i danas nalazi pred sadašnjom Crkvom sv. Josipa.

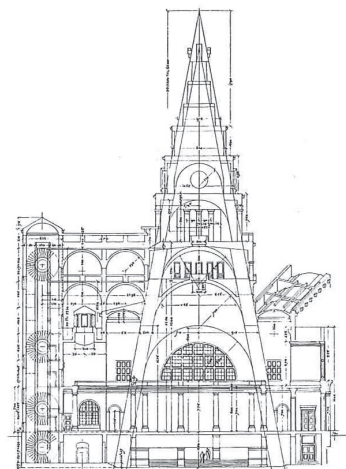
O projektu arhitekta Josipa Plečnika

Kako bi se odužio svom zaštitniku, sv. Josipu, Plečnik je već 1935. godine idejno zacrtao i iste godine u Ljubljani u posebnoj publikaciji (*Aedes Sancti Iosephi Patriarchae*) objavio nacрте za katedralu u Sarajevu. Neki su slovenski istraživači upozorili na nedostatak podataka o naručiteljima toga projekta i njegovoj svrsi, a drugi, poput Damjana Prelovšeka, dopuštaju mogućnost da je u tom projektu, kao i kad je riječ o nekima drugima, ulogu posrednika imao arhitektov prijatelj, svećenik Josip Markušić (Marjan Prelovšek, *Josef Plečnik: 1872-1957*, Salzburg – Wien, 1992, str. 245-246).

Ta monumentalna zamisao, u čijim detaljima nalazimo tragove tradicije islamske arhitekture i morfologiju sakralnih građevina, nije izvedena, iako se inače nenametljivi Plečnik za to zauzimao. Zagrebački su franjevci 1939. godine pozvali arhitekta Josipa Plečnika da projektira samostan i Crkvu sv. Križa čiji je zaštitnik sv. Josip. Plečnik je izradio sasvim nekonvencionalne nacрте: prostore za redovnike postavio je uz vanjske zidove crkve. Jedinstveni prostor svetišta završava velikom kvadratnom apsidom u kojoj je oltar od zidova apside

Bočna fasada.
Bočno pročelje.

Prerez.
Presjek.

Plečnik. Predvideno je bilo, da bi bila nova velika cerkev zgrajena v roku dveh do treh let. Na žalost je druga svetovna vojna je skalila vse načrte.

Po vojni so bili zaradi pregona vere in cerkve so prekinjeni vsi načrti izgradnje velike cerkve – svetišča, župnijskega stanovanja in samostana sester usmiljenk. Tolažilno je bilo, da je bila zgrajena začasna cerkev – dvorana.

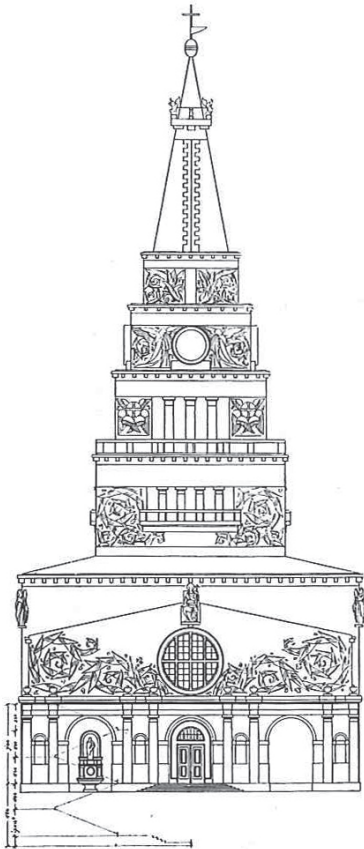
Leta 1957 je cerkveno zemljišče postalo šolsko igrišče. Pozneje so na tem zemljišču zgrajeni razni objekti in blagovna hiša, ki se še danes nahaja pred sedanjo cerkvijo sv. Josipa.

O projektu arhitekta Josipa Plečnika

Da bi se oddolžil svojemu zaščitniku sv. Josipu, je Plečnik že leta 1935 idejno zasnoval in istega leta v Ljubljani v posebni publikaciji (Aedes Sancti Iosephi Patriarchae) objavil načrte za katedralo v Sarajevu. Nekateri slovenski raziskovalci so opozorili na pomanjkanje podatkov o naročnikih tega projekta in njegovem namenu, a drugi - kot Damjan Prelovšek -dopuščajo možnost, da je pri tem projektu, kot pri nekaterih drugih, vlogo posrednika imel arhitektov prijatelj, duhovnik Josip Markušić (Marjan Prelovšek, Josef Plečnik: 1872-1957, Salzburg – Wien, 1992, str. 245-246).

Ta monumentalna zamisel, v katere podrobnostih najdemo sledi tradicije islamske arhitekture in morfeme sakralnih zgradb, ni izvedena, čeprav se je sicer nevsiljivi Plečnik za to zavzemal.

Zagrebski frančiškani so povabili leta 1939 arhitekta Josipa Plečnika, da projektira samostan in cerkev sv. Križa, kateri je sedaj zaščitnik sv. Josip. Izdelal je povsem nekonvencionalne načrte: prostore za redovnike je postavil ob zunanjih zidovih cerkve. Enoten prostor svetišča se končuje z veliko kvadratno apsidno, v kateri je oltar odmak-

Načrt glavne fasade.
Načrt glavnog pročelja.

odijeljen polukružnim nizom stupova. U crkvu se ulazi kroz podnožje zvonika naslonjena na pročelje. Dr. Peter Krečić kao posebnost tog projekta naglašava kompoziciju zvonika na kojem Plečnik otvara iznimno visoku arkadu te trokatnu fasadnu kulisu kojom želi naglasiti simetričnost čitave kompozicije. Zbog Drugog svjetskog rata taj projekt nije realiziran.

Franjevci nisu odustali od namjere izgradnje crkve i samostana pa tako Plečnik 1947. godine izrađuje nove nacрте. Ta nova zamisao dijelom se veže uz njegov projekt Bazilike sv. Josipa u Sarajevu iz 1935. godine. To je osobito važno za motive »nagnutih arkada«. Svakako, postoje i razlike: u zagrebačkom slučaju središnja je kružna osnova zamijenjena kvadratnom. Zvonik više nije postavljen na obodu, već se uzdiže iz svetišta te se u obliku stepeničastog stošca uzdiže do piramidalnog vrha. Taj motiv stošca slovenski povjesničari umjetnosti povezuju s Plečnikovim projektom zgrade slovenskog parlamenta.

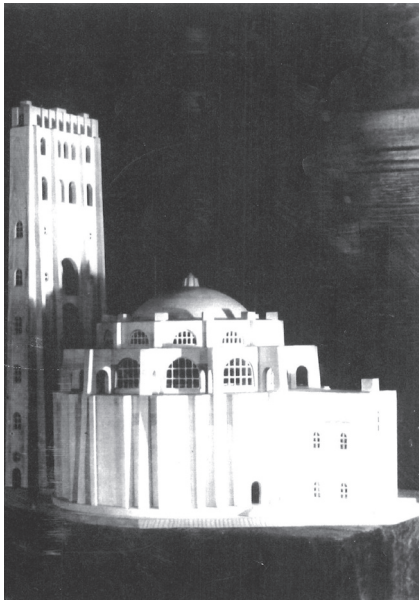
Impresivna maketa svetišta i Crkve sv. Josipa na posredan je način neopozivo ušla u obzor hrvatske arhitektonske misli. Maketa se nalazi u Dijecezanskom muzeju u Zagrebu gdje joj se desetljećima dive crkvenjaci, slučajni posjetitelji i, svakako, hrvatski arhitekti. Obje fotografije makete osobno sam dobila od pok. župnika Crkve sv. Josipa mons. Augustina Holija (1920-2009).

Izvori:

Stjepan Kožul i Stjepan Razum, *Župa sv. Josipa na Trešnjevci u Zagrebu*, 2012. i *Katalog izložbe MUO*, Zagreb, 2000, autor teksta i kataloga Vladimir Maleković

Maketa1.

Maketa2. Arhiv Ž. c. Sv. Josipa, Zagreb.

njen od apsidnih zidov s polkrožno vrsto stebrov. V cerkev se vstopa skozi podnožje zvonika, ki je prislonjen na čelno fasado. Dr. Peter Krečič kot posebnost tega projekta poudarja kompozicijo zvonika, na kateri Plečnik odpira izredno visoko arkado ter trinadstropno fasadno kuliso, s katero želi poudariti simetričnost cele kompozicije. Zaradi druge svetovne vojne ta projekt ni realiziran.

Frančiškani niso odnehali od namena izgradnje cerkve in samostana in tako Plečnik leta 1947 izdeluje nove načrte. Ta nova zamisel se delno veže na njegov projekt bazilike sv. Josipa v Sarajevu iz leta 1935. To je posebej pomembno za motive »nagnjenih arkad«. Vsekakor obstajajo tudi razlike: v zagrebškem slučaju je centralna krožna osnova zamenjana s kvadratno. Zvonik ni več postavljen ob obodu, ampak se dviguje iz svetišča ter se v obliki stopničastega stožca vzpenja do piramidalnega konca. Ta motiv stožca slovenski umetnostni zgodovinarji povezujejo s Plečnikovim projektom zgradbe slovenskega parlamenta.

Impresivna maketa cerkve – svetišča sv. Josipa je na posreden način nepreklicno vstopila v obzorje hrvaške arhitektonske misli. Maketa se nahaja v Dijecezanskem muzeju v Zagrebu (?) kjer je desetletja spodbujala občudovanje cerkvenih ljudi, slučajnih obiskovalcev in vsekakor hrvaških arhitektov. Obe fotografiji makete sem osebno dobila od pok. župnika cerkve sv. Josipa msgr. Augustina Holija (1920-2009).

Vira: - *Župa Sv. Josipa na Trešnjevci u Zagrebu*, Stjepan Kožul, Stjepan Razum, Zagreb, 2012

- Katalog z razstave MUO, Zagreb, 2000, avtor teksta in kataloga Vladimir Maleković

4.2. REKONSTRUKCIJA FRANJEVAČKE CRKVE, TRSAT, RIJEKA

1909. godine Plečnik je osmislio projekt rekonstrukcije hodoča-
sničke franjevačke crkve na Trsatu iznad Rijeke.

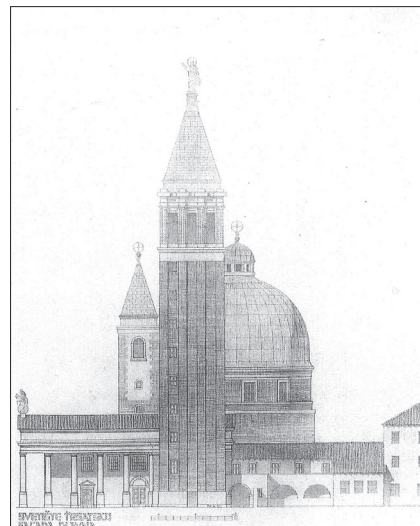
To je bio posebno zahtjevan zadatak, jer se tražio odgovor na
složeno pitanje „restauracije”, odnosno „re-sanacije” jednog od sa-
kralnih objekata u Hrvatskoj povezanog s legendom o kućici Majke
Božje iz Nazareta koju su prema predaji anđeli donijeli u Trsat, gdje
se kratko i nalazila. Anđeli su je zatim prenijeli na drugu stranu Ja-
dranskog mora, u Loretto u Italiji.

Hrvatski kneževi Frankapani su u sjećanje na taj događaj izgradili
crkvu s dvije lađe i zvonikom. Kako je ta crkva s vremenom postala
premalena za sve veći broj hodočasnika, a bila je i dotrajala, franjevci
su je odlučili srušiti i na istom mjestu izgraditi novu crkvu. Kad su
angažirali Plečnika da izradi nacрте za novu crkvu, već su postojali i
drugi nacrti za restauraciju: jedan u neogotičkom stilu i drugi, nacrt
A. Wernera, u neoromaničkom stilu. Oba su ta projekta odbačena
nakon prosvjeda iz Zagreba.

Plečnikova je studija predviđjela zadržavanje ostataka crkve. Pro-
širenje je zamislio iza stare crkve u obliku rotonde s kupolom pro-
mjera 20m na tamburu.

Pored starog zvonika Plečnik je zamislio novi, monumentalni
zvonik mediteranskog, odnosno venecijanskog tipa, koji bi bio vid-
ljiv s velike udaljenosti.

Predvidio je da se zid samostanskog dvorišta probije s nekoliko
portala, isto kao i klaustar (prostrano predvorje nadograđene cr-
kve). Na taj bi način bila stvorena jedinstvena poveznica između
pravokutnog baziličnog i kružnog prostora koji završava naglaskom
na plitkim apsidama. Posebnu genijalnost i ingenioznost u tom je
slučaju Plečnik pokazao diversifikacijom prostora: probijanjem

Glavna fasada.
Glavno pročelje.

4.2. REKONSTRUKCIJA FRANČIŠKANSKE CERKVE, TRSAT, REKA

Leta 1909 je Plečnik izdelal projekt rekonstrukcije romarske frančiškanske cerkve na Trsatu nad Reko.

To je bila posebno zahtevna naloga, ker se je iskal odgovor na zapleteno vprašanje »restavracije« ali tudi »resanacije« enega najbolj pomembnih sakralnih objektov na Hrvaškem, ki je povezan z legendo o Madonini hišici iz Nazareta, ki so jo po izročilu angeli prinesli na Trsat kjer se je nahajala kratek čas. Angeli so jo potem prenesli na drugo obalo Jadranskega morja, v Loretto v Italiji.

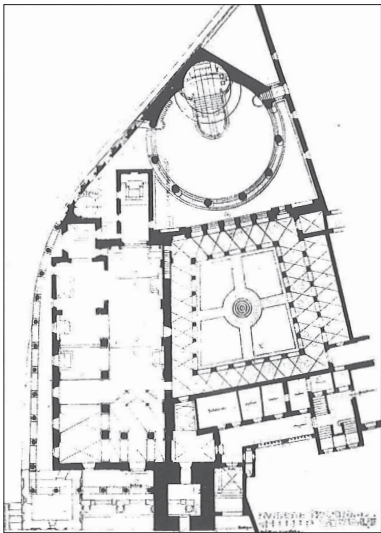
Hrvaški knezi Frankopani so v spomin na ta dogodek zgradili dvoladijsko cerkev z zvonikom. Ker je ta cerkev sčasoma postala premajhna za vse večje število romarjev in je bila tudi dotrajana, so se frančiškani odločili, da jo zrušijo in na istem mestu zgradijo novo cerkev.

Ko so Plečnika angažirali, da izdela načrte za novo cerkev, so že obstajali tudi drugi načrti za restavracijo: eden v stilu neogotike, a drugi A. Wernera v neoromaničnem stilu. Oba ta projekta sta bila zavržena po protestu iz Zagreba.

Plečnikova študija je predvidela, da se ostanek cerkve zadrži. Razširitev je zamislil izza stare cerkve v vidu rotunde s kupolo premera 20 m na tamburu. Zraven starega zvonika je Plečnik zamislil novi, monumentalni zvonik mediteranskega, oz. beneškega tipa, ki bi bil viden z velike oddaljenosti.

Zid samostanskega dvorišča je predvidel, da se prebije z nekoliko portalov in tako klavstor (to je prostrano preddverje dograjene cerkve). Na ta način bi bila ustvarjena edinstvena povezava pravokotnega baziliškega in krožnega prostora, ki se končuje s poudarkom na plitkih apsidah.

Posebno genialnost in ingenioznost je v tem primeru Plečnik pri-

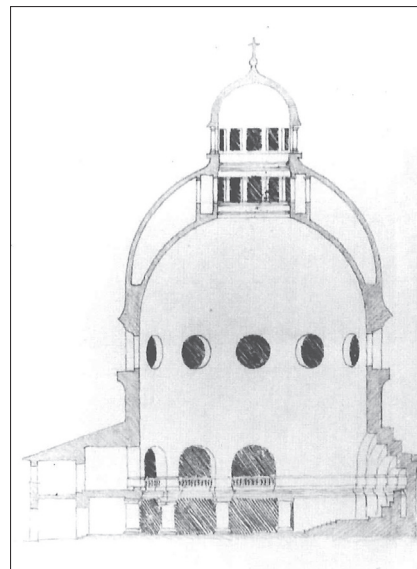

Tloris.
Tlocrt.

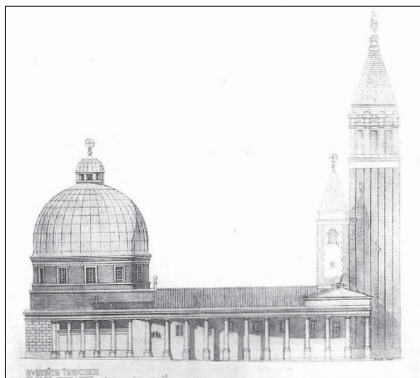
snažnoga zida klaustura omogućio bi da župljani, koji bi se služili novom crkvom, ne smetaju hodočanicima-putnicima, čija je pozornost usmjerena na sanktuarij (svetište i mjesto za čuvanje relikvija) u staroj crkvi.

Korištenjem motiva klasične kolonade, dijelom na glavnoj fasadi, a preostalom dužinom na bočnim stranama kompleksa, Plečnik je svojom vizijom arhitekture uveo mediteranski morfem (oblik), koji uz snažni zvonik i istaknutu kupolu dominira doživljajem cjeline kompleksa. Ništa manje originalna nije ni Plečnikova zamisao za novi zvonik koji je uz tradicionalnu funkciju nositelja zvona i simboličnog Marijinog kipa u vidu piramidalnog kampanilskog (zvonolikog) završetka, na nižim katovima imao sobe s pogledom na more. Sve bi to bila racionalna konstrukcija na baroknoj osnovi svetišta, nekakav neortodokсни klasicizam koji integrira fasade Trsata. Sve je to trebalo nastati u razdoblju trijumfa bečke secesije.

Izvor: *Katalog izložbe MUO*, Zagreb, 2000, autor teksta i kataloga Vladimir Maleković

Prerez kupole.
Presjek kupole.

Bočna fasada.
Bočno pročelje.

kazal v diversifikaciji prostora: s prebitjem močnega zida klavstra bi omogočil, da farani, ki bi uporabljali novo cerkev ne bi motili romarjev-popotnikov, čigar pozornost je usmerjena na sanktuarij (svetišče in mesto za shranjevanje relikvij) v stari cerkvi.

Z uporabo motiva klasične kolonade, delno na glavni fasadi, a s preostalo dolžino na bočnih straneh kompleksa, je Plečnik s svojo vizijo arhitekture uvedel mediteranski morfem (obliko), ki zraven mogočnega zvonika in poudarjene kupole dominira v doživljanju celote kompleksa.

Manj originalna ni niti Plečnikova zamisel novega zvonika, ki je poleg tradicionalne funkcije nosilca zvonov in simboličnega Madoninega kipa v vidu piramidalnega kampanilskega (zvonolikega) konca, na nižjih nadstropjih imel sobe s pogledom na morje. Vse to bi bila racionalna konstrukcija na baročni podlagi svetišča, nekakšen neortodoksni klasicizem, ki integrira fasade Trsata. Vse to bi nastalo sredi obdobja triumfa dunajske secesije.

Vir: Katalog z razstave MUO, Zagreb, 2000, avtor teksta in katalog Vladimir Maleković

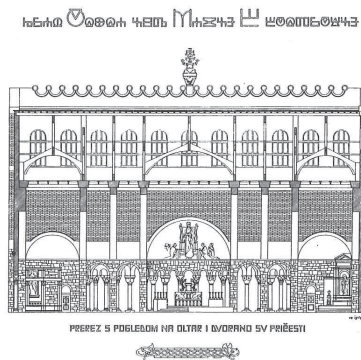
4.3. ŠIRENJE CRKVE MAJKE BOŽJE SNJEŽNE I HODOČASNIČKOG KOMPLEKSA, MARIJA BISTRICA

Tijekom Drugog svjetskog rata Plečnik je 1942. godine dobio narudžbu da izradi nacрте za povećanje crkve i hodočasničkog kompleksa u Mariji Bistrici. Tu je ideju podržao zagrebački nadbiskup A. Stepinac. Ideja se sastojala od namjere da se središnji hodočasnički kompleks i u arhitektonsko-urbanističkom pogledu uskladi s izgledom tog „svetog mjesta“. Plečnik je u svojim nacrtima skoro tri puta povećavao površinu postojeće neogotičke crkve izgrađene po projektu Hermana Bolléa. Na istočnoj strani nove lađe ucrtao je veliku apsidu koja je zauzimala gotovo cijelu njezinu dužinu.

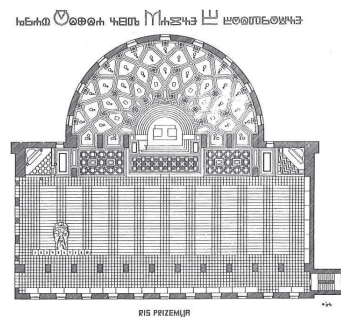
Monumentalnost i cjelovitost projekta pokazala je da se Plečnik prilikom povećanja hodočasničke crkve u Mariji Bistrici nije dao ograničiti proporcijama stare zgrade ni njezinim stilskim oblicima. Tu ideju možemo povezati s nekim njegovim ranijim nacrtima, posebno s onima vezanim uz proširenje franjevačke crkve na Trsatu iz 1909. godine. Tu se nesumnjivo radilo o izvornoj zamisli rješavanja problema odnosa nove arhitekture i pejzaža. Plečnik je prigrlio misao Franca Stelea: „Svaka arhitektura ima svoju geografiju.“ U slučaju kompleksa Majke Božje Snježne Plečnik je pokušao riješiti i urbanistički problem: postaje Križnoga puta povezoao je s natkrivenom šetnicom i istaknutim ulazom.

Zbog ratnih prilika i eliminiranja prethodne arhitektonske supstance, Plečnikov se izvorni projekt nije mogao realizirati.

Izvor: *Katalog izložbe MUO*, Zagreb, 2000, autor teksta i kataloga Vladimir Maleković

Prerez s pogledom na oltar i dvorano Svetega obhajila. Presjek s pogledom na oltar i dvoranu Svete pričesti.

Tloris pritličja. Tlocrt prizemlja.

4.3. RAZŠIRITEV CERKVE MATERE BOŽJE SNEŽNE IN ROMARSKEGA KOMPLEKSA, MARIJA BISTRICA

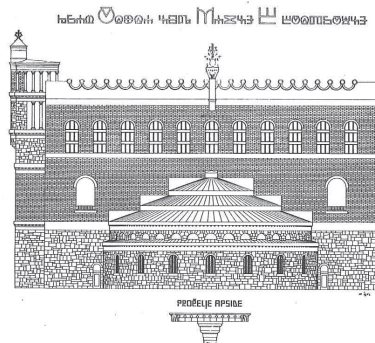
Za časa druge svetovne vojne leta 1942 je Plečnik dobil naročilo, da izdela načrte za povečanje cerkve in romarskega kompleksa v Mariji Bistrici. Tej ideji je dal priporočilo zagrebški nadškof A. Stepinac. Ideja je vsebovala namero, da se središčni romarski kompleks tudi v arhitektonsko – urbanističnem pogledu uskladi s pomenom tega »svetega mesta«.

Plečnik je v svojih načrtih skoraj trikrat povečal površino obstoječe neogotske cerkve izdelane po projektu Hermana Bollea. Na vzhodni strani nove ladje je včrtal veliko apsidno, ki je zavzemala skoraj njeno celotno dolžino.

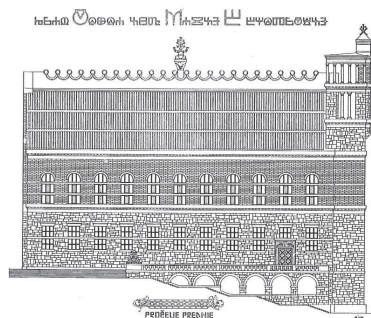
Monumentalnost in celovitost projekta je pokazala, da se Plečnik v povečanju romarske cerkve v Mariji Bistrici ni dal omejititi razmeram stare zgradbe niti njenim stilskim oblikam. To njegovo idejo lahko povežemo z nekaterimi njegovimi zgodnjimi načrti, posebno z onimi o razširitvi frančiškanske cerkve na Trsatu iz leta 1909. Tu gre nedvomno za originalni koncept reševanja problema odnosa nove arhitekture in pejsaža. Plečnik se je v tem slučaju povezal z mislijo Franceta Steleta: »Vsaka arhitektura ima svojo geografijo«. V primeru kompleksa Matere Božje Snežne je Plečnik poskušal rešiti tudi urbanistični problem: postaje Križevega pota je povezal s pokrito promenado s poudarjenim vhodom.

Zaradi vojnih prilik in zaradi eliminiranja predhodne arhitektonske substance, ta originalni Plečnikov projekt ni imel možnosti, da se realizira.

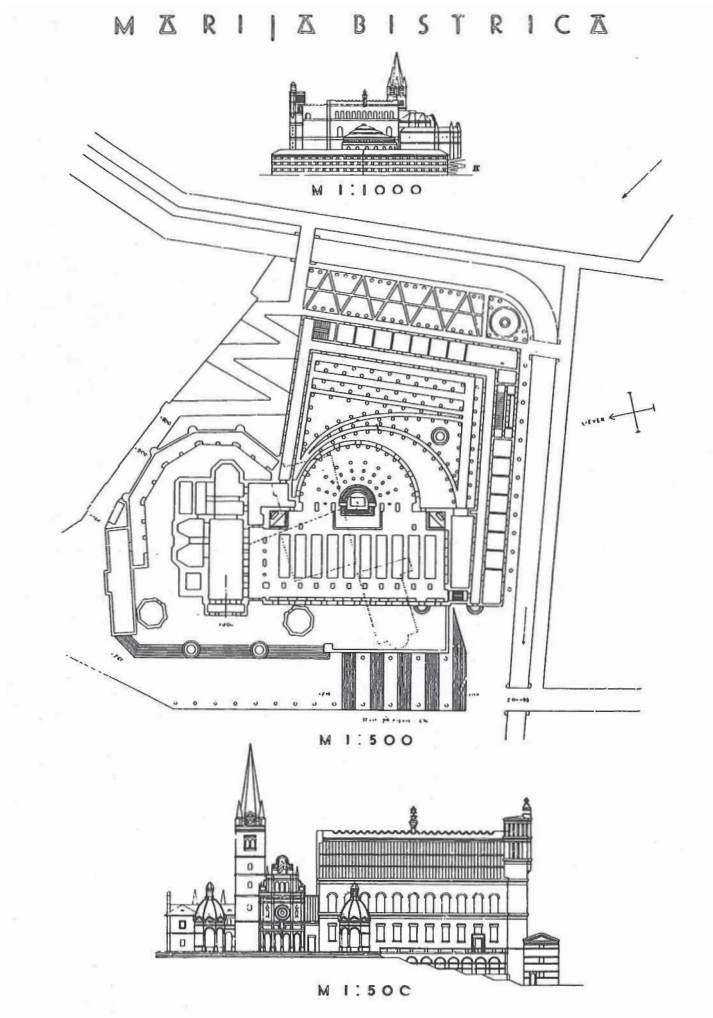
Vir: katalog z razstave MUO, Zagreb, 2000, avtor teksta in kataloga Vladimir Maleković

Fasada s apsidom.
Pročelje s apsidom.

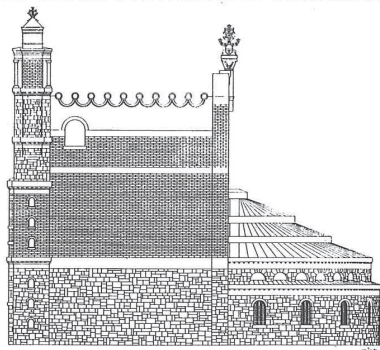

Načrt fasade.
Načrt pročelja.

Študije za razširitev cerkve.
Studije za proširenje crkve.

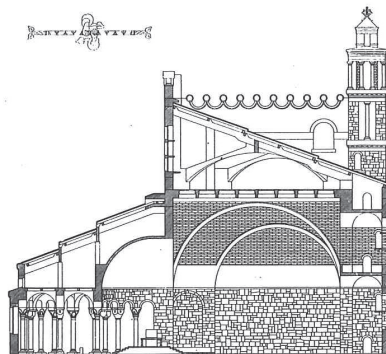
ಹೆಸರೂ ಮೂಲದ ಕೆಲವು ಮಹತ್ವದ ಅಂಶಗಳನ್ನು

PROČELJE KONĀND

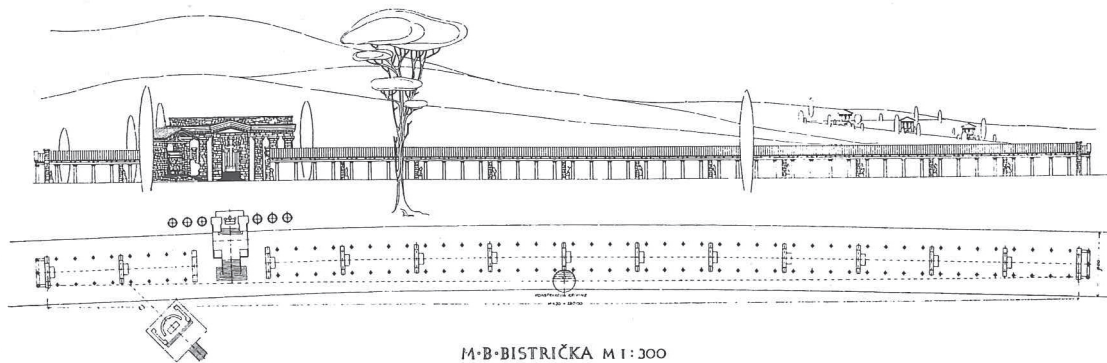
Bočna fasada.
Bočno pročelje.

ಹೆಸರೂ ಮೂಲದ ಕೆಲವು ಮಹತ್ವದ ಅಂಶಗಳನ್ನು

PREZEC PREĀNI

Poprečni prezek.
Poprečni presjek.

M·B·BISTRICĀKA M 1:300

Naĉrt in tloris kriŹne poti.
Nacrt i tlocrt kriŹnog puta.

4.4. PLEČNIK I DALMACIJA

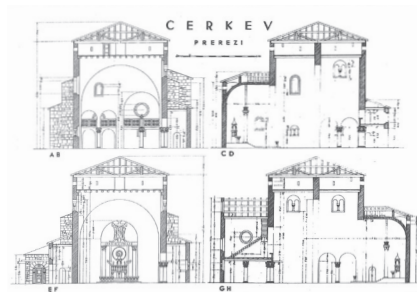
Između dva rata bilo je nekoliko pokušaja angažiranja Plečnika za različite projektantske zadatke, kao i za procjeniteljske poslove za potrebe suda u vezi s urbanističkim projektima. Plečnik je i sam bio zainteresiran za nasljeđe antičke i srednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji. Iako nije sudjelovao u međunarodnom natječaju za zgrade uz južni zid Dioklecijanove palače 1922. godine, D. Tušek spominje „jedan prijašnji Plečnikov projekt u kojem su otkriveni zidovi Dioklecijanove palače.” (Taj podatak ne određuje pobliže o kojem se projektu radi, a isto ga tako ni ne datira.)

Općinska uprava grada Splita nastojala je pridobiti Plečnika da sudjeluje u žiriju međunarodnog natječaja za regulacijski plan grada 1923/24. godine, no to im nije uspjelo, vjerojatno zato što je Plečnik bio prezaposlen na preuređenju Hradčana u Pragu.

Splicani opet pozivaju Plečnika u žiri natječaja za zgradu Pomorskog muzeja u Splitu raspisanog 1928. godine. Plečnik nije sudjelovao na natječaju, premda je sudjelovalo mnogo sudionika iz Ljubljane i Maribora.

Plečnik se odazvao tek na treći poziv splitskih općinskih vlasti da sudjeluje u poslu ocjenjivačkog suda na međunarodnom natječaju raspisanom 1930. godine za Bačvice i izgradnju kupališnih zgrada. Plečnik je surađivao i prilikom izrade programa za natječaj, a njegov boravak u Splitu općinske su vlasti iskoristile kako bi se s eminentnim arhitektom posavjetovale o nekim aktualnim i teško rješivim urbanističkim problemima, kao što su Banski dvori i neki hoteli čija se izgradnja spremala. Plečnik je predsjedavao žiriju; prva nagrada nije dodijeljena, dok je druga pripala zajedničkom projektu Nikole Dobrovića i Vladimira Maršala, a treća zajedničkom radu Zdenka Stržića i Josipa Pičmana.

Budući da natječaj za splitsku Crkvu Gospe od Zdravlja iz 1930.

Makarska
Poprečni prerezi crkve.
Poprečni presjeci crkve.
Vzdolžni prerezi crkve.
Uzdolžni presjeci crkve.

4.4. PLEČNIK IN DALMACIJA

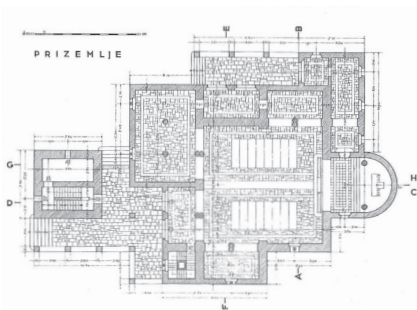
Med obema vojnama je bilo nekoliko poskusov angažiranja Plečnika za različne projektantske naloge in za delo v ocenjevalnih sodiščih razpisov za urbanistične projekte. Tudi sam Plečnik je bil zelo zainteresiran za dediščino antične in srednjeveške arhitekture v Dalmaciji. Čeprav ni sodeloval na mednarodnem razpisu za zgradbe ob južnem zidu Dioklecianove palače leta 1922, se D. Tušek spominja »enega zgodnjega Plečnikovega projekta pri katerem so odkriti zidovi Dioklecianove palače.« (Ta podatek ne določa natančnejše, za kateri projekt gre, niti ga datira).

Občinska uprava mesta Split je poskušala pridobiti Plečnika za delo v žiriji mednarodnega razpisa za regulacijski plan mesta 1923/24, a jim to ni uspelo. Verjetno zato, ker je bil Plečnik prezaseden zaradi preureditve Hradčanov v Pragi.

V žirijo razpisa za zgradbo Pomorskega muzeja v Splitu, ki je bil razpisan leta 1928, Splitčani spet povabijo Plečnika. Razpisu se ni odzval, čeprav je sodelovalo mnogo udeležencev iz Ljubljane in Maribora.

Plečnik se je odzval šele na tretje povabilo splitske občinske oblasti, da sodeluje v delu ocenjevalnega sodišča mednarodnega razpisa za Bačvice in izgradnjo kopalniških zgradb, ki je bil razpisan leta 1930. Plečnik je sodeloval tudi v izdelavi programa za razpis, a njegovo bivanje v Splitu je občinska oblast izkoristila, da se z eminentnim arhitektom posvetuje o nekih aktualnih in nerešljivih urbanističnih problemih kot so Banske palače in neki hoteli, za katere se je pripravljala izgradnja. Žiriji je predsedoval Plečnik in ni bila dodeljena prva nagrada, a druga nagrada je pripadla skupnemu projektu Nikole Dobrovića in Vladimirja Maršala, a tretja skupnemu delu Zdenka Stržića in Josipa Pičmana.

Ker razpis za splitsko cerkev Madone od Zdravja (Gospo od

Tloris cerkve.
Tlocrt crkve.

g. nije dao zadovoljavajuće rezultate, uprava franjevačkog samostana u Dobrom pokušala je za projekt neposredno angažirati Plečnika. Nisu uspjeli u tome zato što je on smatrao da zadatak treba povjeriti lokalnom arhitektu.

Iste godine Plečnik dobiva narudžbu za nacrt nove crkve u Markarskoj. Na tom projektu nije radio sam, već je kao suradnika angažirao jednog od svojih studenata, Benjamina Svetinu. Crkvu bitno određuje „nepravilni tlocrt“: u nepravilnoj kompoziciji nije naglašena samo asimetričnost tlocrta, već i razlike u gabaritima pojedinih volumena. Plečnik u tom projektu napušta koncepciju longitudinalne (uzdužne) crkve i ističe središnji prostor kvadratne osnove koji se nastavlja u prostranu apsidu. Uvođenje detalja koji podsjećaju na inventar tradicionalne crkvene arhitekture u Dalmaciji te uporaba kamena kao građevinskog materijala navode na zaključak da je u tom projektu poštivao regionalni kontekst koji Plečnik nikada nije zanemarivao.

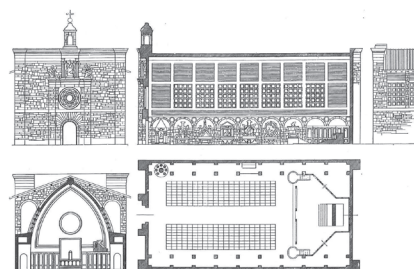
Godine 1946. Plečnik je napravio projekt – studiju za crkvu u Primoštenu, koji nikad nije realiziran.

Napravio je i nekoliko projekata - studija za Dubrovnik, no te su studije nažalost uništene u požaru u Domovinskom ratu.

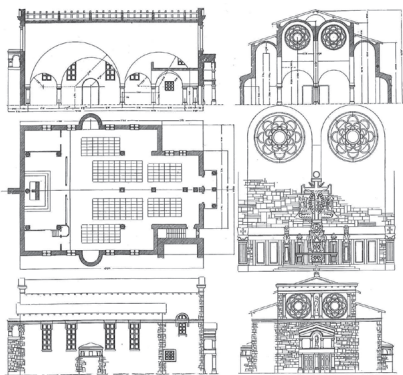
Poznato je da se Plečnik već 1910. g. angažirao oko osnivanja umjetničkih škola koje su trebale biti otvorene u Splitu, odnosno u Zadru. Blisko je surađivao s kiparom Ivanom Meštrovićem, osobito na utopijskoj ideji „jedinstvene jugoslavenske umjetnosti“.

Za recepciju Plečnika u Hrvatskoj, a posebno u Dalmaciji, bila je važna uloga kritike. Vodeći hrvatski kritičari 20-ih i 30-ih godina prošloga stoljeća, Kosta Strajnić i Božo Lovrić, učinili su mnogo da se Plečnik prepozna i uvažava u Hrvatskoj.

Izvor: *Katalog izložbe MUO*, Zagreb, 2000, autor teksta i kataloga Vladimir Maleković

Primošten
Študija fasade, prezezi, tloris.
Studija pročelja, presjeci, tlocrt.

Študija fasade, prerezi, tloris svetišča.
 Studija pročelja, presjeci, tlocrt svetišča.

Zdravlja) iz leta 1930 ni dal zadovoljujočih rezultatov, je uprava frančiškanskega samostana v Dobromu poskušala za projekt neposredno angažirati Plečnika. Tega niso uspeli realizirati, ker je on bil mnenja, da nalogo morajo zaupati lokalnemu arhitektu.

Istega leta Plečnik dobi naročilo za načrt nove cerkve v Makarski. Na tem projektu ni delal sam, ampak je angažiral enega od svojih študentov, Benjamina Svetino, za sodelavca. Cerkev bistveno označuje »nepravilen tloris«: v nepravilni kompoziciji ne samo, da je naglašena asimetričnost tlorisa ampak tudi razlike v gabaritih posameznih volumnov. Plečnik v tem projektu zapušča koncepcijo longitudinalne (vzdolžne) cerkve in poudarja centralni prostor kvadratne osnove, ki se podaljšuje v prostrano apsidno. Uvajanje detajlov, ki spominjajo na inventar tradicionalne cerkvene arhitekture v Dalmaciji ter uporaba kamna kot gradbenega materiala, navajajo na zaključek, da je v tem projektu spoštovan regionalni kontekst, ki ga Plečnik ni nikoli zanemarjal.

Leta 1946 je Plečnik naredil projekt – studijo za cerkev v Primoštnu, ki ni bil nikoli realiziran.

Napravil je tudi nekaj projektov – študij za Dubrovnik, žal so te študije uničene v požaru v Domovinski vojni.

Znano je, da se je Plečnik že leta 1910 angažiral okoli ustanavljanja umetniških šol, ki bi se morale odpreti v Splitu oz. v Zadru. Tesno je sodeloval s kiparjem Ivanom Meštrovićem, posebej na utopični ideji »enotne jugoslovanske umetnosti«.

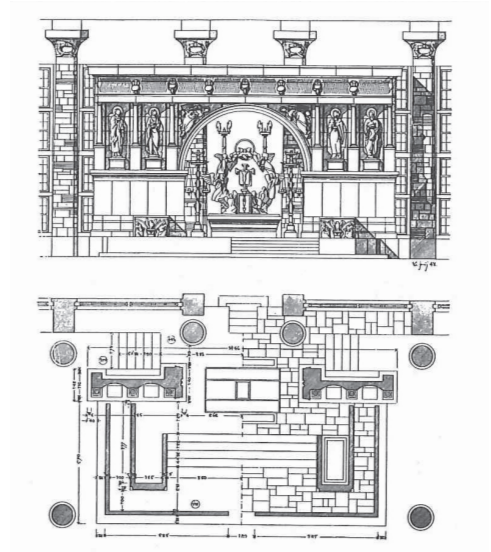
Za recepcijo Plečnika na Hrvaškem in posebno v Dalmaciji, je bila pomembna vloga kritike. Vodilna hrvaška kritika 20-ih in 30-ih let prejšnjega stoletja Kosta Strajnić in Božo Lovrić sta naredila mnogo, da se Plečnik prepozna in upošteva na Hrvaškem.

Vir: katalog z razstave MUO, Zagreb, 2000, avtor teksta in kataloga Vladimir Maleković

4.5. STUDIJE ZA OLTARE U ZAGREBU

Plečnik je 1948. napravio dvije studije za oltare u Zagrebu, a onda još jednu 1949. Nije poznat naručitelj, a nije poznato ni to jesu li ti oltari izvedeni.

Izvor: *Katalog izložbe MUO*, Zagreb, 2000, autor teksta i kataloga Vladimir Maleković

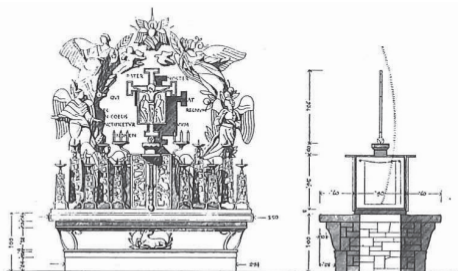

Študije za oltar (1948).
Studija za oltar (1948.)

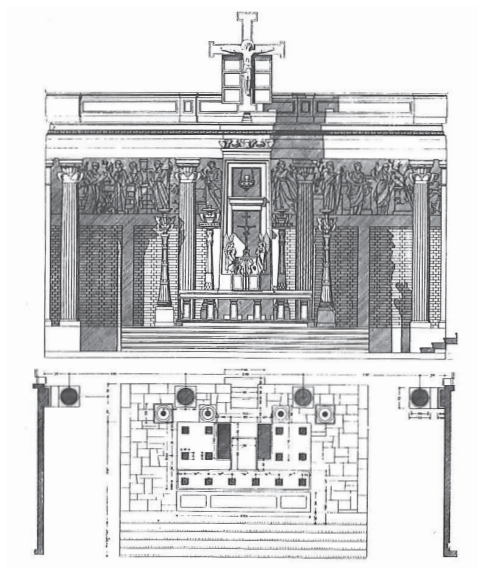
4.5. ŠTUDIJE ZA OLTARJE V ZAGREBU

Plečnik je leta 1948 napravil dve študiji in še eno leta 1949 za oltarje v Zagrebu. Ni znan naročnik niti to, ali so ti oltarji izvedeni.

Vir: katalog z razstave MUO, Zagreb, 2000, avtor teksta in kataloga Vladimir Maleković

Študija za oltar (1948).
Študija za oltar (1948.)

Študija za oltar (1949).
Študija za oltar (1949.)

5. SVETIŠTE MAJKE BOŽJE LURDSKE, ZAGREB

Fotografije kripte i inventara, foto: Nino Lah

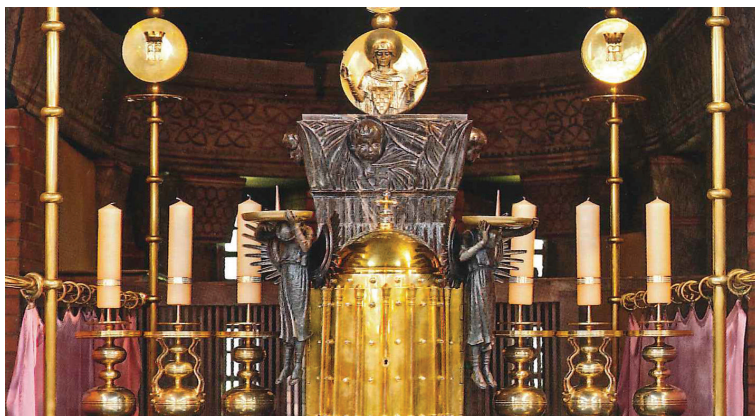
Kripta, pogled proti glavnomu oltarju.

Kripta, pogled prema glavnom oltaru. Foto: Nino Lah

Glavni oltar. Foto: Nino Lah

5. SVETIŠČE MATERE BOŽJE LURŠKE, ZAGREB

Fotografije kripte in inventarja, foto: Nino Lah

Tabernakelj na glavnem oltarju. Foto: arhiv Fran. sam. in župnišča MBL, Zagreb.

Svetohranište na glavnem oltaru. Foto: arhiv Fran. sam. i župe MBL, Zagreb.

Ograja glavnega oltarja, detajl.

Ograda glavnog oltara, detalj. Foto: Nino Lah

Oltar MB Lurške.

Oltar MB Lurdske. Foto: Nino Lah

Oltar Srca Jezusovega.

Oltar Srca Isusova. Foto: Nino Lah

Oltarni križ na oltarju Matere Božje.

Foto: arhiv Fran. sam. in župnišča MBL,
Zagreb.

Oltarni križ na Gospinu oltaru. Foto:
arhiv Franj. sam. i župe MBL, Zagreb.

Monštranca. Foto: arhiv Fran. sam. in
župnišča MBL, Zagreb.
Pokaznica. Foto: arhiv Franj. sam. i župe
MBL, Zagreb.

Oltar Sv. Antona.

Oltar Sv. Ante. Foto: Nino Lah

Oltar Sv. Josipa. Foto: Nino Lah

Oltar Sv. Frančiška.

Oltar Sv. Franje. Foto: Nino Lah

Medaljon kraljice Hrvatov na glavnem oltarju.

Foto: arhiv Franj. sam. in župnišča MBL, Zagreb.

Medaljon kraljice Hrvatov na glavnem oltarju. Foto:

arhiv Franj. sam. i župe MBL, Zagreb.

Oltar Sv. Frančiška.

Oltar Sv. Franje. Foto: Nino Lah

Svećnici. Foto: arhiv Fran. sam. in župnišća MBL, Zagreb.

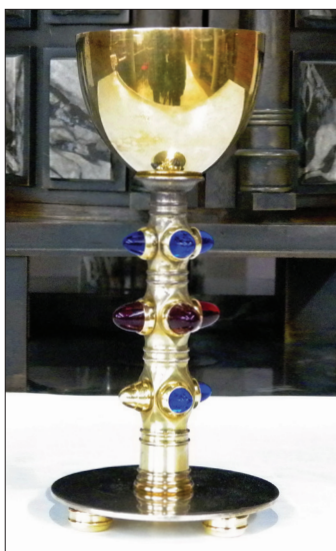
Sviječnjaci. Foto: arhiv Franj. sam. i župe MBL, Zagreb.

Kelih. Foto: Nino Lah

Kalež. Foto: Nino Lah

Krstilnica. Foto: arhiv Fran. sam. in župnišća MBL, Zagreb.

Krstionica. Foto: arhiv Franj. samostana i župe MBL, Zagreb.

6. ZAVRŠNA MISAO

Jože Plečnik je u godinama sve do kraja života svojim radom donekle obilježio i Hrvatsku. Svojim specifičnim prostornim i arhitektonskim rješenjem dao je značajnu i neizbrisivu sliku u Crkvi Majke Božje Lurdske u Zagrebu i u paviljonu na Brijunima, njegovu posljednjem radu.

U ovoj sam knjižici prikupila sve dostupne i opisane realizacije i projekte u Hrvatskoj u razdoblju prije Drugog svjetskog rata, kao i one nastale tijekom i nakon rata.

Kad je 1939. gradsko vijeće Ljubljane imenovalo Jožu Plečnika počasnim građaninom Ljubljane, tom je prigodom 1941. objavljena knjiga Plečnikovih radova pod naslovom *Architectura perennis* (Vječna arhitektura). U toj se knjizi navode i njegova djela u Hrvatskoj. Većina tih projekata opisana je u ovoj knjižici. Ostao je nespomenut i nepoznat njegov rad za Crkvu sv. Antuna u Crikvenici, za Crkvu sv. Petra i Pavla na Velom Ižu i posao vezan uz uređenje splitske rive (1940. g.). France Stele u Slovenskom biografskom leksikonu uz djela u Hrvatskoj predstavljena ovdje spominje i nacrt za fasadu banke (koje? op. a. P.J.) u Zagrebu iz 1921. godine. Također spominje nacрте za isusovački studijski kolegij u Zagrebu iz 1938. Ovdje se u poglavlju 4.5. navode studije za oltare u Hrvatskoj iz 1948. i 1949. godine za koje ne znamo tko ih je naručio, niti za koje crkve. Osim toga, u spomenutoj se knjizi navodi nacrt oltara sv. Josipa, izrađen za sestre milosrdnice.

Polona Jurinić

6. ZAKLJUČNA MISEL

Jože Plečnik je v letih vse do konca življenja s svojim delom delno tudi zaznamoval Hrvaško. S svojo specifično prostorsko in arhitektonsko rešitvijo je dal značilno in neizbrisno podobno v cerkvi Materne Božje Lurške v Zagrebu in paviljonu na Brijonih, ki je bil njegovo zadnje delo.

V tej knjižici sem zbrala vse dosegljive in opisane realizacije ter projekte na Hrvaškem v razdobju pred, med in po drugi svetovni vojni.

Ko je leta 1939 mestni svet Ljubljana imenoval Jožeta Plečnika za častnega meščana Ljubljane, je bila ob tej priložnosti leta 1941 izdana knjiga Plečnikovih del z naslovom *Architectura perennis* (večna arhitektura). V tej knjigi se navajajo tudi njegova na Hrvaškem. Večina teh del, projektov je opisana v tej knjigi. Ostalo je omenjeno in neznano njegovo delo za cerkev Sv. Ante v Crikvenici, za cerkev Sv. Petra in Pavla na Velem Ižu in pri ureditvi splitske obale (leta 1940). France Stele v Slovenskem biografskem leksikonu poleg v tej knjižici predstavljenih del na Hrvaškem, omenja še načrt za fasado banke (katere? op. P. J.) v Zagrebu iz leta 1921. Omenja tudi načrte za študijski kolegij jezuitov v Zagrebu iz leta 1938.

V tej knjižici so v poglavju 4.5. navedene študije za oltarje na Hrvaškem iz let 1948 in 1949 za katere ni bilo mogoče izvedeti naročnika in za katere cerkve so bile narejene študije. V omenjeni knjigi se navaja načrt oltarja Sv. Jožefa napravljen za sestre usmiljenke.

Polona Jurinić

Zahvala

Zahvaljujemo fra Mati Matiću, gvardijanu svetišta Majke Božje Lurdske na suradnji i što nam je omogućio fotografiranje kripe u crkvi MBL.

Zahvala

Zahvaljujemo se fra Mati Matiću, gvardijanu svetišča Matere Božje Lurške, za sodelovanje in hkrati tudi za fotografiranje kripe v cerkvi MBL.

Izvori:

Kosta Strajnić, *Jože Plečnik i moderna arhitektura*, Zagreb, 1920.

Katalog izložbe MUO, Zagreb, 2000, autor teksta i kataloga Vladimir Maleković

Knjižica *Franjevački samostan i župa Majka Božja Lurdska u Zagrebu*, Zagreb, 2017.

Damir Svoboda, *Mrlja na obrazu grada*, Matica hrvatska, ogranak Osijek, 2000.

Stjepan Kožul, Stjepan Razum, *Župa Sv. Josipa na Trešnjevci u Zagrebu*, Zagreb, 2012.

Viri:

- Jože Plečnik i moderna arhitektura, Kosta Strajnić, Zagreb 1920
Katalog z razstave MUO, Zagreb, 2000, avtor teksta in kataloga
Vladimir Maleković
Knjižica *Franjevački samostan i župa majka Božja Lurdska u Zagrebu*,
Zagreb, 2017
Mrlja na obrazu grada, Damir Svoboda, *Matica hrvatska, ogranak
Osijek*, 2000
Župa Sv. Josipa na Trešnjevci u Zagrebu, Stjepan Kožul, Stjepan
Razum, Zagreb, 2012

